

У ЗАТИШЈУ

— МИЛОШ П. ЂИРКОВИЋ —

(НАСТАВАК)

XII

Као што често бива у извесним болесним фазама живота, у извесним тренуцима узбуђења, кад су први јако раздражени и сви се осећаји пробуде, сети се Марко снега, пред јасним и разговетним сликама, што је учињено, те задрхта као и обичан злочинац, чије је дело откривено. Он виде сву своју моралну узетост и колико је нишко пао. Пдући за прохтевима свога срца да стече себи задовољства, човек тек тада са насладом ужива, кад се други мучи... И стекавши себи удовољства и насладе, постаје се хладан камен, који је тешко више загрејати; али и за то своје мажење, стиже га највећа казна, јер у њему нема више живота, нема искре што би дало снаге и телесне и душевне.

И Марко појимаше све то. Он је знао све и јасно видео; знао је да је она туђа жена, и да несрећно осећање, које му срце раздира, неће ништа друго донети до велику борбу и трзање. Он осећаше неки унутарњи немир, као дубоку грижу савести; али од куда је све то произлазило? Он гледаше себе на обронку, на окомку пропасти, виде сву своју несрећу, али помоћи нема. Виде и Мартину слику, светлу и непорочну, али коју је он понизио, довео до ништавила и видео је у простој наготи.

То што се десило између њих, било је тренутно као муња, али је тренутно донело немир и пропаст...

Међу тим Марта сеђаше нема и непомична у својој соби, не могући одагнати оне мисли, које су јој душу притискивале свом јачином својом. Сети се свога девојаштва и њега као ђака; паде јој тешко, што тада не беше она неочекиваност са тренутним задовољством, које ће се тако несрећно завршити, јер је пореметило ток и начин њена

простодушна живота. Зашто није остала на светлој висини, над свима искушењима и борбама, но се упустила у дубоку бездну, у борбу својих и туђих страсти? Зар је крајњи покој тако далеко од ње? Па онда страх, да се тајна не прокаже, узнемирио је свакога тренутка. Страх преднића увек неке бурне догађаје и ако нема основа никаквој вероватноћи.

Кад што јој дође да баши све под ноге, да одгурне и њега, свога Стевана, који ни о чему не сањаше, но и сад јој сасно верује. Зашто чувати другога а себи допустити да се страда, или зар она мора увек страдати, те да други буде миран и без трзавице? Одгурнути љубав, угодност, душевну забаву поради других, шта је онда тиме учињено? Не чини ли се то великодушност и самопреборевање у новом облику, само да се покрије надути егонзам, који би хтео све славити? Али да не буде смешан тада човек са том својом великодушносту и да му она место лавора не батакне на главу венац од триба?

Питање између дужности и страсти, истина, није решено; није јасно да ли човек мора у извесним приликама

Василије Верешчагин, руски сликар.

ноћи за страшну или и тада настаје тренутак одречења, те Марта сама не зналаште шта ће да чини у овом тренутку. Помисао да свој поступак правда према личним природама и приликама, не чинише јој се довољан а неће ли се пак таквим тумачењем дати могућност да се и најсветије везе поруше као и осећања, која нас према осталим људима вежу. Не, она се мора свега оканити, извршити само прегорење поради других, јер хоће ли је и на стази новог живота, у великој борби страсти само сласти пратити? Неће ли зар поново доћи страсти и искушења, везати јој веру и оданост и куда ће? Али зар се за навек одрећи оних величанствених тренутака; зар не учинити више ни један стисак руку; зар и нема исповест пре расанка може што учинити?

Стеван о свему томе није ништа сумњао; баш и да је било каквих неспокојних гласова, он би са свим мирно прошао поред њих, једино што је безгранично веровао својој жени да она није кадра тако што учинити, а друго, што је знао да је Марко њен давишањи пријатељ и као таквога зашто би се имао бојати? Да се о томе потанко зна, требало је имати искуства, а да се искуство добије ваљало је патити се и живети. У Стевана тога не беше. Он је припадао оним људима, који су сувише хладна темперамента и не осећају ни мало потребе да га ма како изливају. Као и сви они давао је он жени врло мало места у животу. Ожењен пре четири године, волео је он своју жену, колико је мислио да је доста. У поверљивим односима, како треба да је између мужа и жене, он са Мартом није стајао. То је долазило отуда, што је био веома повучен у себе и више волео да гледа у своја акта по у њене миле дубоке очи. Он није знао да дубље продре у срце своје жене и да разуме њену тиху, но потајну страсну природу, која ће на први зрак топлоте осетити вољу да излије своја осећања, да јаче стегне нечију руку, да откуцаје свога срца утиша на другом срцу..... Стеванове наде биле су остварене, синови извршени а илузије, које код њега беху права реалност, владале су његовим животом и он сам собом беше потпуно задовољан.

Прошло је тако неколико дана. Марко се није усуђивао да више тамо иде. Страдао је и патио, али то није хтео никакo признаи. Његови стари родитељи беху у недоумици. Нису знали шта ће да мисле о његовој забринутости и мрзовољности, о тромом ходу и алкавом држању у целом телу.

— Марко се много променио, — жаљаше се стари Павле своме верном и опробаном другу — а та ми промена задаје велике бриге. Није то обична ствар: по ваздан ћути и ни с ким не говори. Утучен је и жалостан, а то ме страшно мучи, јер не знам шта му је могао дати повода.

— Даће Бог да добро буде, — рече стара Сока и дубоко уздахну. — Питала бих га, али знам да неће ништа рећи.

— Остави мени, ја ћу покушати.

И Павле поче у неколико прилика да заподева разговор с Марком о његову здрављу, занимању, животу у варошници, али се разговор увек завршавао пре него што је он могао и замислити а њему остајаше да и даље дута по неизвесности.

— Е, г. Марко! ви нас, бога ми, са свим заборависте, — рече му Стеван, кад се после неколико дана заједно нађоше.

— По чему то!

— Тако. Нема вас већ толико времена. Разговарам ту синоћ са Мартом о вама и она ми рече, да одавно нисте долазили. У какав сте се то посао дали? Махните се тога, биће вам и сувише кад одете. Хајмо мало до мене да проћеретамо.

— Можемо; али мени се чини, да сувише често к вама долазим.

— Којешта! Зар се пријатељи и на то обзиру?

Марту затеклоше у послу. За последњих неколико дана јако се променила. Бледа, унаолих и угаслих очију, небрижљива држања и јако малаксала — све је то показивало трагове велике унутрашње борбе.

— Ево нам бегунца, Марта! — рече Стеван улазећи и пропуштајући Марка напред.

Марта подиже очи. Њихови се погледи сусреташе. Она као да покрвене, али се брзо трже и бацн поглед на орман. За чудо изгледала је и сувише мирна и присебна; невесао осмејак јави се на њеним уснама.

Стеван изиђе на поље. Они се нађоше сами једино поред другог. Свако знађаше мисли другог али обоје као да су се чували да прекину мртву тишину. Марта од једном подиже очи и непрекиданим али снажним гласом поче:

— На шта сте се решили?

Марко ћуташе. Он се није знао наћи у овом тешком тренутку; глас му је био везан.

— Идите што пре. Умирите и себе и мене, отпоче поново она.

— Не могу, Марта. Зар не видите да ћемо се обоје унесрећити? Шта ће бити с вама, ако мене нестане?

— Дођите сутра на врело. Ја морам поново с вама говорити.

Стеван им прекиде разговор.

— Ето тако, по вас дуги дан се не смирим, па ми ни сад мира не дају. Изађи му сад на крај, ако можеш; а дужност је преча од свега. (Марко и Марта нехотице се погледаше). Она ми се чуди, како могу издржати. (При тим речима бацн поглед на Марту и као да је тек сад спазно њено болесно лице). Али шта је то с тобом? — упита Стеван, окренувши се са свим к њој. — Ти си врло бледа; да ниси болесна?

— Није ништа озбиљно. Моја навика, боли ме глава.

Разговор је и даље текао, али са свим усидљено. Стеван је говорио за обоје, али као да су они врло мало пажње поклањали његову причању. Они беху у мислима тако далеко од његових речи! Марта поседе још неко време, поздрави се и оде, остављајући Стевана у недоумици, зашто је ове вечери нишло све тако натегнуто.

(наставиће се)

СУСЈЕДИ

На сред врта, у пролеће,
Бокор ружа мир ивије,
Па се горди и размеће,
И комшију зачује.

„Моје лишћу, моје цвјетче,
„Сваким даном цвјетаче,
„Па куда ћу славу већу,
„Еј, ширшире, еј, простаче?“

Ал' је шимшир мудрац прави,
Не љути се, већ се смјешн
И оставља лудој глави
Да увиди како грјешн.

У природи смрт мирисе,
И друшчије сунце грије,
Зима љута. Вјетар брине
И ледено брашно сије.

Од студи се бокор јежи,
Лица суха, ушакана;
Лишће, цвјече, пред њим лежи
К'о сномени срећних дана.

А шмивира брига вије,
— На њеж' бунда и шубара —
Зелени се, к'о и прије,
И овако проговара:

»Твоје лишћу, твоје цвјече,
»Свјетим даном цвјета скаче,
»Па куда ћеш славу већу,
»Еј, бокоре, еј, аудаче?»

Париж.

Дан. Јанкович.

ЛУЦИФЕР

ANATOLE FRANCE

Es si compiaque tanto Spinello di farlo
orribile e contrafatto, che si dice (tanto
più alcuna fiata l'immaginazione) che
la detta figura da lui dipinta gli appar-
ve in sogno, domandandolo dove egli
l'avesse veduta si brutta...

[Vite de' più eccellenti pittori, da
M. Giorgio Vasari. — Vita di Spinello].

И толико се допаде Спинелу да га
изради тако страшно и одвратно, да
веде (толико по неки пут може уобра-
зила да учини) да му се то лице, које
је он насликао, појавило у сну и уни-
тало га: где га је могао тако гадна
видети...

[Животи најславнијих сликара, од
Ђорђа Васарија. — Живот Спинелови].

Тафи, сликар и мозаист флорентиски, бојао се много
ђавола нарочито у оно доба ноћи када али духови добијају
превласт. А страховање Тафијево не беше без узрока, јер
у то време демони имаху разлога да мрзе сликаре, који им
једином само сликом отимаху више душа по што то могаше
учинити какав смиренни брат у тридесет беседа. И донста,
калуђер је, да би својим верним уљо спасоносни страх,
описивао што је боље могао дан гнева господња, који треба
по Давидову и Сибилину сведочанству да преобрати свет
у прах. Он је подизао глас и дувао у шаке те тиме по-
дражавао труби анђeosкој. Но то ништа није вредило, док
је једна слика, исписана на зиду какве црквине или каквога
манастира, која представља Исуса Христа како седи и суди
живим и мртвим, без престанка очито говорила и поправ-
љала оне који су очима или друкчије згрешили. То беше
време када уметници сликаху у флорентиској Санта-Кроче
и пизанскоме Кампо-Санто тајне божанске правде. Та дела
беху рађена по опису у стиху, који је негда Данте Али-
ђиери, прво велики зналац теологије и каноноскога права,
написао по својему путу у накао, чистилиште и рај, куда је,
помоћу изванредних особина своје драге, жив био продор.
И све на тим сликама беше поучно и истинито, те се може
рећи, да се човек мање користи читањем какве веома оп-
ширне историје по посматрањем такве слике. И флорен-
тиски уметници труђаху се да у сенци неравнина дрвета,
на трви посутој разнобојним цвећем, насликају даме и ви-
тезове, које Смрт са својом кдсом вреба, док они поверљиво
разговарају о љубави, уз свирку лира и виола. Ништа не
беше погодније да обрати у веру те телесне грешнике,
који са женских усана нију заборав на Бога. Зарад поправке
тврдица сликар је у природној величини представљао ђа-
воле, како растоњено злато лију у уста владици или по-
падији, која му беше наручила какав посао на му при-
плаћању закинула. Демони беху тада непријатељи сликарима
а поглавито флорентиским сликарима за то што су они са
оштроумности духа имали превагу над свима осталима. Они
су им нарочито пребацивали што их износи у тако одврат-
ном обанку са птичијом или рибљом главом, змијским телом
и крилима слепога миша. Њихова мржња биће описана у
приповеци о Спинелу.

Спинело Спинели, родом Аретинац, беше издавац једне
племићске породице флорентиских изгнанника. Племенитост
његова духа беше равна племенитости његова рођења, јер

он беше највећи уметник својега времена. Он је у флорен-
цији извршио велика дела. Грађани из Пизе умилише га
да, после Ђота, украси зидове тога светог манастира, где
мртви почивају под ружама, на земљи донесеној из Јеру-
салима. Пошто је дуго по градовима радио и стекао много
новаца, он зажели да опет види лепи град Арето, постој-
бину своју. Аретинци не беху заборавили, да је Спинело,
у младости својој, као члан братије Свете Марије Мило-
срдие, за време колере 1383. походно болесне и сачињавао
жртве. Умеђаху му бити захвални што се његовим делима
слава њихова града распрострла по васцелој Тоскани. Још
пун снаге у својим старачким годинама, он предузе велике
радове у своме граду. Жена му говораше:

— Ти си богат. Одмори се и остави младим људима
да у место тебе раде. Одмор је паметна ствар при заходу
живота. Живот треба завршити у пријатној и побожној ти-
шини. Непрестано радити безбожна дела, као Вавилонци,
то значи кушати Бога. Спинело, ако се не оканеш свога
мазања, ти ћеш изгубити душевни мир.

Тако говораше та добра жена. Али он не слушаше.
Мишљаше само како ће повећати своје имање и глас. Он
се, и не мислећи на одмор, погоди с туторима цркве Санта-
Ањоло да изради слику светог Михаила, која треба да
покрије сав хор црквени и да на њој буде безброј личности.
Он се баца на тај посао с необичним жаром. Прочитавајући
места из Донтеова *Описа*, који је требало да га надхване,
он је у њима дубоко студирао сваку врсту, сваку реч. Не-
задовољан да свакога дана ради у својој радионици, он је
радио и у постели и за столом. А у вече, шетајући се по
брежуљку, на коме се уздиже Арето, охол са својих зидова
и кула, он опет размишљао. И може се рећи, да историја
Арханђелова беше потпуно нацртана у његовој глави, када
је почео црвеном лисаљком скицирати по површини зида.
За тим извуче контуре и поче изнад главног олтару сли-
кати сцену, коју требаше истаћи са више сјаја за остале.
Јер ту је требало прославити главара небесне војске, због
победе што ју задоби пре почетка векова. Спинело дакле
нацрта светог Михаила како се у ваздуху бори с аждахом
са седам глава и десет рогова и учини му се згодно да на
доњему делу слике изради владоца демона, Луцифера, као
страховито чудовиште. Слике се, под његовом руком, ства-
раху саме од себе. И он постиже већи успех по што се и
сам надаше: Луциферово лице беше тако одвратно, до чо-
век не могаше измаћи нигде страховити његове ругобе. То
лице пође за сликарем на улицу и допрати га до самога
етана.

Пошто паде ноћ, Спинело леже покрај своје жене и
заспа. У сну му се јави анђео леп као свети Михаил, али
при. Тај анђео му рече:

— Спинело, ја сам Луцифер. Где си ме видео, те да
ме насликаш онако гнусна?

Стари му сликар, дршћући, одговори, да га нигда
није својим очима видео, пошто жив није могао ући у накао
као Данте Алиђиери; но да је, сликајући га таква, хтео
што осетљивије изпети ругобу греха.

Луцифер слеже раменима, а рекао би човек да је брег
Санта-Деминијано на једанпут уздрхтао.

— Спинело, рече он, хоћеш ли ми учинити задовољ-
ство, да се мало са мном поразговорим? Ја сам доста до-
бар логичар; то зна и Онај којему се ти молиш.

Не добивши одговора, Луцифер настави овако:

— Спинело, ти си читао књиге које мене описују.
Теби је познат онај мој покушај и знаш како сам ишао с
неба да бих постао владоцем света. Велики покушај, а
био би јединствен, да гиганти не беху напали на бога Ју-
питера, као што си ти, Спинело, то видео на једном ан-
тичком гробу, где је та борба у мрамору изрезана.

— Истина је, рече Спинело, видео сам ту гробницу
у флорентиском Санта-Репарато. То је славно дело Рим-
љана.

— Ипак, настави Луцифер смећећи се, гиганти исуу
ту представљени као жабе, ни као гуштери.

— Али, рече сликар, они не беху напали ни правога
Бога, већ само један идол безбожнички. То је главно. Ствар

је позната, да сте ви, Луцифере, подигли бунтовничку заставу противу правог владатеља неба и земље.

— Ја то не поричем, одговори Луцифер. С колико ме грехова за то теретите?

— Обично вам се приписују седам и то тешких, одговори сликар.

— Седам! узвикну Анђео паклени, тај је број теолошки. У мојој историји, која је тесно скончана с историјом Онога, све иде по седам. Синиело, ти држиш да сам ја горд, гневни и завидљив. Пристајем да сам такав под погодбом да ти увидим да једино слава изазива у мени завист. Мислиш ли да сам тврдица? Пристајем и на то. Тврдичук је за владатеља врлина. Што се тиче прождрљивости и раскошн, ако ти то сматраш као грех, ја се на то нећу срдити. Остаје још леност.

Изговориш те речи, Луцифер прекрсти руке на леђа и, махнув приом главом, заталаса своју пламену косу.

— Синиело, мислиш ли ти одиста да сам ја лен? Верујеш ли да сам ја тако слаб на послу, Синиело? Држиш ли ти да ја, у својој побун, нисам имао храбрости? Не. Било је, дакле, право, да ме насликаш одважних црта, охоло лица. Не треба чинити неправде никому, па чак ни ђаволу. Зар не видиш да вређаш Онога којему се молиш, када му истичеш као противника једну наказу? Синиело, ти си у тим својим годинама велики незналица. Добио сам вољу да ти извучем уши, као каквом рђавом ђачету.

На ту претњу и опазивши већ пружену Луциферову руку према себи, Синиело се ухвати рукама за главу и поче страшно викали.

Његова добра жена, тргнувши се иза сна, унита га, шта му је. Цвокоћући зубма, он јој одговори, да је тога часа видео Луцифера и да се побојао за своје уши.

— Ја сам ти лено говорила, одговори му ова добра жена, да ћеш са тих ликова, које непрестано сликаш по зидовима, најзад и погледети.

— Ја нисам луд, рече сликар. Видео сам га; он је лен, и ако туробан и горд. Још сутра ћу избрисати ону страховиту слику што сам је нацртао, а на место ће израдићу онакву, какву сам у сну видео. Јер не треба чинити неправде никому, па чак ни ђаволу.

— Боље ћеш учинити ако заспиш, рече му жена. Ти говориш бесмислено и мало хришћански.

Синиело покуша да се дигне, по не имајуће снаге, и нађе, обеснањив се, на подглавник. Још неколико дана бунцање у грозници, и за тим је умро.

Вел.

ИЗ ПЕСАМА АНЕ РИТЕР

ОД ЉУБЉЕЊА...

Докле бејаш лудо младо
Питање ми душу пече:
„За што су ми рујна уста?“
— За љубљење!

А кад магла земљу стигне
Мучење се друго стече:
„За што су ми бледа уста?“
— Од љубљења!

Мај ми рече.

Јесен рече.

СВАКОГ ДАНА...

Сваког дана поред куће много света,
Ал' најдражи од свих људи туд не жета.
И како ће, кад високо небо стоји,
Кад из њега стазе нема да нас споји!

ПА ИПАК...

Мајке немам да ме теши —
Мајку рака скрива;
Драгог немам да ми рујно
Успине целива.

Па ипак ме чежња мучи,
Душу мори чама...
Шта ти скривих, благи Боже,
Да векујем сама!

СПАВАЈ!

На тамо смртне (и кад бих смела)
У сјај те дићи — ја не бих хтела.
Нице бих пала на раку твоју,
Па бих ти жељу шептала своју:
Спавај, о спавај!

Ах, не дај искри варљива сјаја
Да гробну таму жарком остаја;
Јер ма да сунце паду ти креће,
Ма да обећа — одржат' неће.
Спавај, о спавај!

Смешљива сам, весела ко друге!
Само кад и кад
Очајање из душине утаа
Посматра ми јад.

Тад се силањам побледелог лица,
Ал' утеху знам:
Силачим своје лудачке одело
И у плач се дам.

Р.

У ЖУПНОМЕ ПРИМОРЈУ

— НОВЕЛА —

ХЕНРИК СЈЕНКЈЕВИЧ

(СВРШЕТАК)

VII

Госпођа Еизенова дочека Свирскога збуњена и раздражена, очвију сухих али закрвављених као од врућине. У очима се огледаше нестрпљивост.

— Зар нисте добили никакво писмо? — унита ужурбано.

— Не. Добио сам само вашу денешу. Грдие несреће!

— Мислила сам да вам је можда писао.

— Није. Када се то десило?

— Јутрос рано чуше пуцањ у његовој соби. Слуге улетеше и затекосе га мртва.

— И то овде у хотелу?

— Не. Срећом јуче се преселио у Condamine.

— А шта је узрок?

— Зар ја знам! — одговори жустро.

— Јер, колико знам, није се картао.

— Није. Нангли су му новац.

— Ви сте га јуче ослободили од дужности?

— Да, али и на његов захтев.

— Да није због тога?

— Зар ја знам! — понови грозничаво. Кад је то хтео, могао је бар отићи одавде. Али он је био сумањут — тиме се објашњава! Зашто није најпре отишао.

Свирски је оштро погледа.

— Умирите се, госпођо.

Али она, варијући се у значењу његових речи, рече:

— Јер колико ту већ има непријатности за мене а колико је још може бити! Ко зна да ли нећу морати давати каквих објашњења, сведочанстава... шта ти ја знам тамо!.. Кака фатална историја!.. Први Вјадровски!.. Ја сам вас хтела замолати да познаницима казујете да је онај несрећник изгубио на коцки, да је проиграо и мој новац, и да је то повод. Ако затреба њи пред суд, онда је боље о том не спомињати, јер би се могло видети да није истина; али пред светом треба тако... Да је бар отишао одавде, макар у Ментону или Ницу! Уз то једини Бог зна да није што пред смрт написао намерно, да би ми се осветио... Нека како писмо дође у новине!.. Од онаких се може очекивати свашта. И онако сам хтела отићи одавде, а сад већ и морам...

Свирски све најљивије гледаше њено гневно лице, стиснута уста; а на послетку рече:

— Нечувено!

— Доста нечувено! — одговори госпођа Елзенова. — Да се неће повећати оговарање ако одавде одемо одамах сутра?

— Сумњам.

И поче распитивати за хотел у коме се убио Кресович, затим рече да ће ићи тамо да чује шта говоре слуге, и да се побрине за покојника.

Али га она поче задржавати упорно тако, да он на послетку рече:

— Госпођо! Та ваљда није пас, ваљда је човек, па је право да се сахрањи.

— Неко ће га и иначе сахранити — одговори.

Свирски се ипак опрости и изађе. На степеницама пређе руком преко чела, затим патуће шенир и понови:

— Нечувено!

Знао је он из искуства докле може доћи људски егоизам; знао је и то да женске у егоизму, као и у пожртво-

гроб, иначе да се новац који се код њега пађе пошље у Цирих на остављену адресу. Иначе је сналио све хартије, што сведоче трагови у камину.

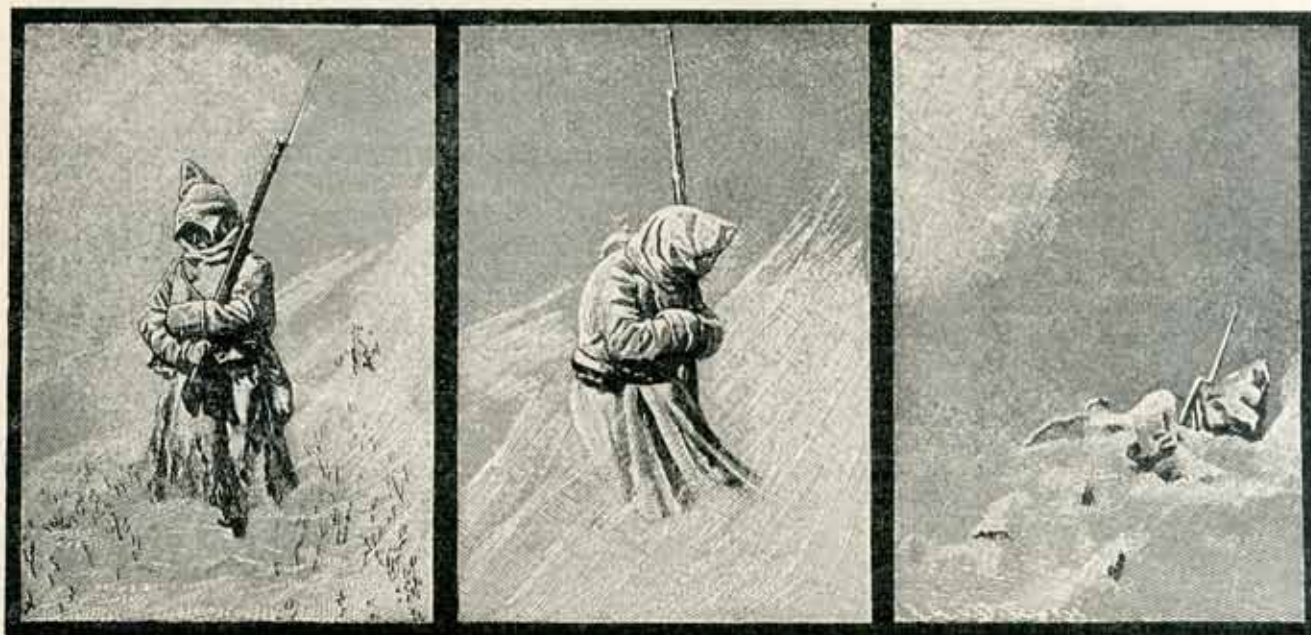
Свирски погледа Кресовича који је лежао на постељи с отвореним, страним очима и с устима наместеним као за звиждање.

— Покојник је мислио да је неизлечиви болесник — рече. О томе ми је сам говорио и вероватно с тога је одузео себи живот. У коцкарницу није одлазио никад.

Затим поче причати све што је знао о Кресовичу, и на крају остави толико новца, колико је требало за засебан гроб, и изађе.

Уз пут се присећаше шта му је Кресович говорио о Ници и микробама, његов одговор Вјадровском да се уписује у странку ђуталица, и дође до уверења да се млади студент одавна носио мишљу о самоубиству, и да је главни повод било мишљење да је и иначе осуђен на скору смрт.

Разумео је међутим да је могло бити и других узрока, а међу њима и несрећна љубав према госпођи Елзеновој,

На Шинки је мир. Сликао В. Верешчагин.

вању, много надмашују људе; сети се да је већ познавао на такве типове, код којих је под сјајном и углађеном спољашношћу било грубо, зверско самољубље, и код којих је сваки морални осећај завршавао тамо где је почињао лични интерес — па ипак га је госпођа Елзенова зачудила. „Ето — мислио је — овај је несрећник био учитељ њене деце, живео с њом под једним кровом и волео је... А она? Да бар рече реч сажаљења, жалости, саучешћа! Баш ни речи! Љути се на њега што јој је задао посла, што није отишао даље, што јој је покварио сезону, што у суду мора да потврди његову исповест, што је изложио оговарању људском; — а ни на крај памет јој је па паде шта се с тим човеком дешавало, зашто се убио и да ли није због ње? У раздражењу је заборавила чак и то, да се преда мном издаје и да је требало, ако не због срца, бар из рачуна да ми се представи другаче. Како духовно варварство! Претварањем претварање, а под француским корсетом и акцентом бездушност и црњачка природа праве Хелмтке! — цивилизација залепљена за кожу, као пудер!... И ова ми жена наређује да причам да је он проиграо туђ новац... Пхи! Нех иде до сто ђавола!“

Тако размишљајући и кунући дође до Кондаминне и лако пађе хотел у коме се десило самоубиство. У соби Кресовичевој затече лекара и судског чиновника, који се обрадоваше његову доласку, јер се надаху да ће им Свирски знати да каже што о покојнику.

— Самоубица је — рече чиновник — оставио карту с молбом да га не сахране на друго место по у заједнички

и растајак с њом. Те га мисли испунише тугом. Дешина Кресовичева, с устима наместеним за звиждање и мртвачким страхом у очима не излазаше му из главе. Премисљао је да у ту страшну ноћ нико не иде без страха, да је цео живот, према смрти, једна огромна трагична неприличност и врати се госпођи Елзеновој веома смућен.

Она дубоко одахну кад чу да Кресович није оставио никаквих хартија. Рече да ће и она послати колико буде требало за погреб, и сад га тек поче жалити... Али се узалуд силсила да задржи Свирскога на неколико часова. Слика одговарање да данас нешто није као што треба, и да се мора вратити кући.

— Али ваљда ћемо се видети вечерас? — рече при опрштају. — Ја сам мислила да отиђем вечерас до Нице и да пођем заједно с вама...

— Куда? — упита Свирски зачуђено.

— Зар сте заборавили? На Формидабл.

— Ах! Зар ви идете на тај бал?

— Кад бисте знали како ми је то тешко, нарочито после овог непријатног догађаја, ви бисте плакали нада мном... Та мене је онога јадника тако жао... Али треба!... Треба макар зато да људи не помисле којешта...

— Тако! До виђења!

И мало после седећи у вагону говораше у себи:

— Ако пођем с тобом на Формидабл, или ма куда, нека сам мрцина!

VIII

Инак је сутра дан с много веселијим срцем примио госпоњу Черви и госпођицу Марију. При погледу на лепо, свеже лице девојачко обузе га милнина.

У радионици је било већ све спремљено, стаљуге, софа за модел наменштена и покривена као што је требало. Госпођа Лажа добила је најстрожију заповест да не пушта никог, ма дошла „главом краљица Викторија“.

Свирски час размишљање, час наминаше завесе, које су покривале прозор — али је при том непрестано погледао свој дивни модел.

За то време госпођа и госпођица Черви скидоше шепире, а госпођица Марија запитала:

— Шта сад треба?

— Сад треба најпре распустити косу — рече Свирски.

И приђе јој, а она подиже обе руке на главу. Видело се да је то застиђује и чудно јој али и мило у исти мах. Свирски гледаше на збуњено јој лице, спуштене трепавице, на забачену натраг прилику девојачку, на раскошну јој бедра — и мишљаше да је на овом великом Ницином буњину нашао прави бисер.

Коса се за час просу по плећима. Госпођица Черви заврте главом, хотећи да је распе и у тај мах је коса покри сасвим.

— *Corpo Dio!* — узвикну Свирски.

Затим дође на ред још тежи посао, т. ј. наменштање модела. Свирски врло добро виде да срце девојчино бије жиче, да јој се прси надимају брже а образи горе, да мора савлађивати инстинктивни отпор о коме сама не уме дати себи рачуна, и да се у исти мах подаје с неким немиром налик на несвесно уживање.

Он мишљаше: „Не! Ово није обичан модел, ово је сасвим нешто друго — ни ја је не гледам као сликар.“ Био је и он некако збуњен и прети му по мало дрхтају кад јој наменштање главу на узглавље, па, хотећи извести из забуне и њу и себе, поче говорити шаливо:

— Дозите мирно! Та-ако! Ваљда и за уметност треба што учинити! О, сад је врло добро! Како се овај профил лепо сени на црвеној подлози. Кад бисте га могли видети Али не мари! Није се слободно смешити... Треба спавати! Одмах идем да сликам.

И поче сликати, а уз то по своме обичају ћеретати, причати и расипивати госпоњу Черви о давним временима. Дознаде да је „Мариња“ пре годину дана имала лепо место као учитељица код грофице Бајикјерич, из дома Атрамент, кћери великога индустријалца из Лоде. Али је место трајало само дотле, докле госпођа Бајикјерич није дозвољала да су и деда и отац Маријин служили у талијанској војсци. Био је то велики удар, јер највећа жеља и мајке и ћерке беше да Марија може остати учитељица код какве даме која стално борави у Ници, јер се тако не би морали растављати.

За то време се у Свирском пробуди сликар. Мртвотворно је обрве, грчио се, гледао преко дршке од кичице заспау девојку и сликао журно. С времена на време пак остављање палету и сликарски штап, прилажаше моделу и, узимајући га овлаш за слепоочнице, поправљаше положај главе. Тада се надиосио над њу можда више по што је уметност захтевала и, кад је почео осећати топлоту њеног тела, кад је гледао дуге јој трепавице и мало отворена уста, жмарици га пролажаху, прети нервозно подрхтаваху, а у души доживљаше себи:

— Држи се, стари! Шта, до ђавола! — Држи се!

Донала му се ванредно. Усуређаваше га њена збуњеност, њено привилно, несмели а опет обешечавачки поглед. Све му је то доказивало да ни она њега не сматра за старца. Осећао је да се и он пој сивија. Морао јој је деда причати негда чудне ствари о својим земљацима и можда је очарао, — и сад јој стаде на пут један — не ма ко — поштен човек, славац, који се, узгред буди речено, појавио као у каквој бајци, у највећој невољи с помоћу и поштеним срцем. Како га не би волела и гледала радознало и захвално?

Све то учини те и не осети кад дође подне. Али у подне прва госпођица Марија рече да морају ићи, јер је деда остао сам, а треба му спремити доручак. Свирски их

поче мољити да дођу после подне. Ако неће да оставе самога старца, можда имају кога познаника који би пристао да га чува два сата после подне... Можда би вратарка, можда њен муж или ко од родбине? Ту иде о слику! Два седења дневно била би за обоје корисна. Ако би чување деде што коштало, он, Свирски, сматрао би за милост кад би му допустили да понесе трошак, јер му је на првом месту стало до слике.

Два седења била би одиста за госпоњу Черви врло корисна да не би пристала. Решине дакле да око два опет дођу. За то се Свирски, срећан, реши да их отирати до куће.

На вратима их сачека газдарица и даде Свирском киту жутих ружа, велећи да су је донела два мала, лепа дечка са лепо обученим slugом, и да су хтели пошто по то ући у радионицу, али га она, држећи се наредбе, није хтела пустити.

Свирски одговори да је добро учинила, за тим целу киту даде госпођици Черви. За час се обрвене на *Promenade des Anglais*. Свирскоме се Ница учини тако лепа и жива, као никад. Шаренило и тиниша на „Променади“, што га је пре љутило, почеше га сад забављати. На путу виде Вјадровскога и де Синтена, који се зауставише кад га видеше. Свирски се поклати и прође, али у проласку опази како је де Синтен метнуо монока на око да би боље видео госпођицу Черви, и чу његово запањено: „*prristi!*“ Обојица пђаху неко време за њима, али код *Jetée-Promenade* Свирски узе кола и одвезе их кући.

Путем га обузе жеља да позове целу породицу на доручак, али помисли да ће са старцем бити невоље и да ће, због кратковременог познанства, госпоњу Черви зачудити тако нагао позив. За то тврдо реши, кад дека буде имао сигуран надзор, да ће се онда, бајаги да уштеде време, постарати да удеси доручке у радионици. А сада, опростивши се с мајком и ћерком на вратима, уђе у први хотел и нареди да му даду да једе; поједе на брзу руку неколико залогја, не водећи рачуна шта једе. Госпођа Елзенова, Ромуло, Рем, кита жутих ружа, прођоше му неколико пута кроз главу, али као нека привиђења. Пре неколико дана лепа удовица и њихов однос бежу за њ на првом месту по важности, и о њима је често разбијао главу. Сећао се оне унутрашње кризе коју је претурнио на мору, враћајући се чамцем из *Ville Franche*. Сада пак мишљаше: „То је за мене престало бити, нити хоћу о томе да мислим.“ И не осети ни мало немира, ни најмање гриже. На против: чинило му се да му је сјао с плећа неки тежак терет, који га је гњечило. Све му мисли одлетеше госпођици Черви. Само му је она била у глави и пред очима, видео је опет у машти, с распуштеним власима и притвореним очима, а кад помисли да ће јој кроз сат опет додиривати слепоочнице, опет се надиосио над њу и осећати топлоту од ње, био је занет као од вина, и по други пут се запитала:

— Хеј, стари, шта је то с тобом?..

Код куће затече депешу госпође Елзенове: „Чекам у шест на обед.“ Свирски је згужва и метну у шнаг. А кад госпођа Черви дође с ћерком и кад завршише рад у пет часова, поче размишљати куда да иде на обед, и беше љутит што нема шта да ради.

IX

Сутра дан госпођа Лажа, доневши у радионицу доручак за три особе, каза да су пре једног сата опет долазила она иста два лепа дечка, само сад није био с њима лепо обучен slugа, него млада и лепа госпођа.

— Млада је госпођа хтела на сваки начин да се види с вама, али ја сам јој рекла да сте отишли у Антиб...

— У Тулон! У Тулон! — одговори сликар весело.

Али сутра дан госпођа Лажа није имала коме дати тај одговор, јер дође само писмо. Свирски га није ни читао. Место тога, хотећи да поправи „позицију“ госпођице Марине, подметну јој руке под плећке и подиже је, тако да им се груди додирнуше и њен му дах обли лице. У тај се мах она поче мењати у лицу, а он помисли да би вредило дати живот да ово дуже потраје.

А у вече је монологисао овако:

— Осећаји раде у теби, али другаче но пре, јер се сад отима за њима и душа, а отима се зато што је ово дете, које је у овом надином „ridridero“ остало чисто као суза. То истина није њена заслуга, то је природа, али где има така? Овај пут се не вaram и не уверавам се силом, јер говори стварност.

И као обузе га неки слатки сан. Несрећом после сна долази пробудење. Свирскоме дође у облику денеше која, убачена кроз отвор за новине, паде на земљу у присуству обе женске.

Госпођица Черви, спремајући се баш да распусти косу, угледа је прва — диже је и даде Свирском.

може жену довести, ако не права љубав, а оно самољубље. Није требало радити као што сам ја радио. Лако је било одговорити на прво писмо и — прекинути. Не вреди се играти ни с ким па био рђав или добар. Сада морам прекинути, али њи морам не чекајући на воз у четири.*

И нареди кочијашу да мало боље потера. По некад се крешно надом да се госпођа Елзенова ни у ком случају не би убила. Чинило му се да то никако не може бити. Али га по некад обузимаше бојазан да је баш тај урођени егонзам не пагна на каку махинтост.

Сети се да је приметно у њену карактеру упорност и јаку одлучност — уз то и веома велику одважност. Ми-сао на децу требало би да је уздржи, али хоће ли је уздр-

Слатке воде код Цариграда. Сликао г. Ст. Тодоровић.

Он је отвори немарно, погледа — и на лицу му се показа збуњеност.

— Опростићете — рече по кратком времену. Добило сам важну вест и морам њи одмах.

— Да није бар никако зло? — упита госпођица Черви.

— Није, није! Али можда на поподневно седење нећу стићи. У сваком случају данас ће се то свршити и сутра ћу бити миран.

То рекавши, опрости се с њима нешто ужурбано, али веома срдачно и за час се нађе у колима и нареди да га возе право у Монте Карло.

Минувши Jetée-Promenade, извади денешу и поче је поново читати. Гласила је:

„Чекам вас данас. Ако не дођете возом у четири сата, знам шта да мислим и како да поступим.“

Морфина.*

Свирски се веома уплаши од овога потписа особито после утиска од догађаја с Кресовичем: „Ко зна докле

жати? Мари ли она за ту децу? И на помисао шта би могло бити, коса му пође у вис. Узбуни му се савест и опет га обузе дубоко унутрашње незадовољство. — Слика госпођице Черви сваки час му излажаше пред очи, изазивајући горку и тешку жалост. Говорио је до душе себи да иде да прекине, и да ће баш прекинути, али му на дну душе оста огромни немир. Шта ће бити ако му она жена, сујетна али тврдоглава, рекне: „Ти или морфијум!“ Али у исти мах, поред плашње и неизвесности, појави се у њему одвратност, јер му се чинило да би тако могла поставити питање само притворна јунакиња из „скандалозне литературе.“

А ипак — шта ће бити ако га она постави тако? У свету, нарочито у Ници, има доста људи који припадају „скандалозној литератури.“

У тим мислима — у сред сивог дима стиже најзад у Монте Карло и нареди кочијашу да стане пред хотел-Паризом. Али пре но што изађе, угледа на ливади Ромула и Рема с пазлама у рукама, како подбацују лопту под над-

зором козака, кога госпођа Лажа звахе чудно обученим слугом.

Они, опазивши га, притрчаше.

— Добар дан, господине!

— Добар дан!..

— Добар дан! Је ли мајка горе?

— Није, Мама је отишла на велосипеду с господином де Ситеном.

Наста ћутање.

— Аа! Мама је отишла на велосипеду с господином де Ситеном! — понови Свироски. Добро!

И мало после рече:

— Разуме се! Надала ми се тек у четири сата?

На једанпут се поче смејати:

— Драма се завршава закрдијом... Та ово је Ривин-јера! Ала сам ја магарац!

— Хоћете ли причекати маму? упита Ромуло.

— Нећу. Слушајте, децо: кажите мами да сам долазио да се опростим с њом, и да ми је жао што је писам затекао, јер данас путујем.

И рекавши то, нареди кочијашу да га врати у Ницу.

У вече доби депешу и у њој једну једину реч: „Подлаче!“

Кад је прочита веома се развесели, јер на депешу већ није била потписана Морфина.

X

После две недеље слика „Сап и Смрт“ би савршена. Свироски поче другу, коју хтеде назвати „Еутерпе.“ Али му рад није ишао. Говораше да је светлост много оштра — и за цело време седења гледао је, место да слика, ведро лице госпођице Марије, бајаги тражи најподеснији израз. Гледао је тако упорно да је госпођица Черви црвенила под његовим погледом, а и у његовим прсима беше све већи немир.

Једнога јутра рече на једанпут неким чудним, промевеним гласом:

— Опажам једно: да страшно волите Италију...

— И ми и деда — одговори госпођица Черви.

— И ја. Пола ми века пролази у Риму и Флоренцији. Тамо сад није светлост онако оштра, и могло би се по цео дан сликати. Да! Ко не би волео Италију! И знате ли шта по некад мислим?

Госпођица Марија саже главу и, отворивши мало уста, поче га гледати пажљиво, као што је чинила увек кад би он говорио.

— Ја мислим да сваки човек има две отаџбине: једну своју рођену, другу: Италију. Јер само кад се помисли: целокупна култура, уметност и наука, све је дошло отуда... Узмемо на пример Ренесанс. Донета!.. Сви су, ако не деца, оно бар уиуци Италије.

— Да! — одговори госпођица Черви.

А он вастављаше:

— Не знам јесам ли причао да у Риму имам, на Via Margita, радионицу, и од како је овде светлост сунвише оштра, чезнем за њом... Ето кад бисмо овако сви отишли у Рим, било би дивно!.. Затим бисмо отишли у Варшаву...

— То не може да буде! — одговори с тужним осмехом госпођица Марина.

Али он јој журно приђе и, ухвативши је за руке, стаде говорити, гледећи је с највећом пажњом у очи:

— Може, драга госпођице, може! Зар се не сећате?...

А кад она побледи од среће, притисну јој обе руке на своје груди и додаде:

— Дајте ми себе и своје.

С ПИСМОМ КРЕДИТО
Л. Кнежовић.

УМНИ ЖИВОТ ИНСЕКТА

од

Д-РА РАДМИЛА ЛАЗАРЕВИЋА

Још врло стари писци¹ бавили су се питањем о разуму у животиња, али су га и ценили онако како су тада биле прилике, па чак и у много касније доба, ближе нама², нису много даље одмакли; јер још пре два столећа и нај-озбиљнији мислиоци стављали су и више организоване животиње на врло низак ступањ умних способности, а неки су им чак одрицали и душу, а све појаве, које би се могле тумачити као израз умнога рада, нису то него су само случајност или нагон, кога дотична животиња није ни свесна. Тек у новије време приступило се је тумачењу умних радова у животиња са више озбиљности а мање предрасуда, а резултати су показали, да у њих има умних способности па чак и до граница о којима се није ни сањало.

Познато је, да све животиње нису потпуно једнаке телесне организације, него су неке више а неке ниже организоване, па је тако и са њиховим умним способностима, и у опште се може рећи, да се по овоме разликују и на пољу умног живота, а ова разлика простире се не само на поједине фамилије или родове него чак и на поједине њихове врсте. Поступност у умном животињском раду неће се од нижих организама па до највиших и у главном се одржава равнотежа између физичне организације и умности.

Од овога општега реда нису изузети ни инсекти, и у њих се, према њиховој организацији, онака она поступност у душевним појавама, коју смо мало пре споменули, па чак неке појаве показују развијенији умни рад.

Међу свима класама животиња класа је инсеката нај-многобројнија. Од њих има досад познатих преко 200.000 врста, а на сву прилику ово није ни близу правоме броју њихову. Они се јако истичу разноликошћу својих облика и разликом у умним способностима. Њихов мозак³ и по саставу и по величини одговара њиховим умним способностима.

У психичкоме погледу, а нарочито с обзиром на њихову вештину, стоје инсекти много више од неких ниских класа животиња. Још су стари писци наговештавали да неке бескрвне животиње, као *мрави* и *ичеле*, имају више разума него неке са крвљу.

Интелигенција није у свију класа инсеката једнака, него је веома различита, што пада јако у очи кад се узме у обзир, да је организација њихова живчаног система под-једнака у главном. Поступност у интелигенцији иде овако: *Двокрилци* (Diptera) немају никакве наклоности вештини, која је у других неких инсеката доста добро развијена. *Полукрилци* (Hemiptera) стоје на истоме ступњу. *Бубе* (Coleoptera) такође не показују много разума, али се у неким приликама јасно опажају знаци мишљења, н. пр. умрт-вљавање да се избегне гоноицу; или се још боље види у међусобном помагању, као што чине на прилику бубе *бу-*

¹ Аристотело вели: већина животиња показује траг душе, која се само у човека јасно опажа. Животиње, па којима се могу познати страсти, мудрост и лукавство, разликују се само са мање душе од човека. Нарочито у човечијој младости ни мало се не разликује душа његова од душе животињске.

² Истина је да Целзијус претерује кад вели, да животиње стоје пре над него под човеком, јер оне боље познају траве и болести и боље знају будућност, али и шпански лекар Гомец, такође претерује својим тврђењем, да животиње нити имају душевног осећања нити моћи мишљења и у опште немају душе, него су само сираше, којима владају слепоје околности.

У овој несугласици нижу се писци од старијих времена па до релативно новијих. У овој борби видимо: Декарта, Воултера, Вифона, Фихта, Превоста, Вунта, Фелминга и т. д.

³ Живчани систем у инсеката састављен је из предњег ганглија или чворића који представља мозак и који даје живеће за чулане органе и из трбушнога ланца састављеног из низа чворића или ганглија којих груди имају за задње тело 8. Од ових ганглија потиче извесан број бочних грана (живаца), које иду дробу у удовима. Они, истина, стоје са главом у вези, али могу да раде сасвим самостално, као што је осподотено на многим обезглављеним инсектима, који су и даље радили извесне радове без никакве сметње.

бретаре, кад их две три не могу да уз какву узбрдицу изгурају ваљак, онда им у помоћ притичу друге исте врсте. У *Лепидрози* (Lepidoptera) су умне способности веома незнатне и по реду овоге долазе одмах иза Полукрилаца. Опнокрилци (Himenoptera) једини се одликују међу својим сродницима, како интересантношћу облика тако својим неуморним радом и кретањима највише својом вештином, која нас у многим приликама забавља. Међу њима највише разумеју и највећи ступањ интелигенције показују *пчеле* и *мрави*.

Ми немамо довољно средстава на расположењу, по којима би могли потанко ценити психични живот у инсеката, али готово нема сумње, да међу њима постоји спо-

чуло осећања је и у инсеката распрострањено по целој кожи.

Пинци су у инсеката органи за пипање, али као да су и посредница за мирисање икус. Под микроскопом виде се на њима мајушни пехарчићи и брадавичице и ово као да је орган мирисања. Пинци су одиста органи за пипање „у ваздуху“, али није још објашњено, зашто су пинци по својој облику тако разновидни и чему служи та њихова разновидност, зашто су нпр. у неких чешљастих, у других зрнасти, увијени и т. д.

Сем осећања у инсеката је још јако заступљено *чуло мирисања*. Мало коме да није познато како мирис цвећа или какав друга мирис маме инсекте из велике даљине, па чак

Дубровник.

разумевање које је за нас неразумљиво. Једини је њихов рад по коме можемо у неколико да ценимо њихов умни живот, али и то ми чинимо према себи.

Чула су у инсеката такође посредници између спољњег света и њихове унутрашњости или централног животног система. Кад их мало ближе проучимо наћи ћемо, да је у инсеката јако развијено *чуло осећања*, јер га они показују и при најмањем додиру. Тако се нпр. гусенице виђу при најмањем додиру а ако мало дирнемо лист на коме је каква гусеница она се или одмах укотури или се на својој предиву спушта на земљу; а понеке бубе, кад их дирнемо, увлаче пинке и ноге и умртве се. Али и хладноћа, влага и топлота показују осетљивост инсеката. Осећање је у инсеката јако укорењено, јер траје дуго и у тошко повређених, па чак и онда се не угаси кад је половина тела однесена, јер друга половина показује осећање као још једини знак живота.

се тврди, да један мрав по мирису познаје другог мрав, да ли је из његова мравињака; а да се мрави једне државе или јединог мравињака распознају међу собом, лако је се уверити кад се одвоји један део мрави из мравињака и тек се после неког времена пусти у додир са другим — одмах ће се оназити да се распознају и као да се радују састанку. Лептири мужаци још из далека осећају своје женке по мирису које неке од њих распростиру. За тим мирисом они долазе из веома велике даљине.

Да су пинци доиста и органи за мирисање прилично је поуздано доказано опитима а лако је се уверити и посматрањем — кад каквој пчели или осници примакинемо близу главе какву мирисну материју, оне одмах немирно крећу своје пинке у правцу мирисава предмета, што не бива кад је предмет без мириса или кад се одсече врх од пинака. О месту чула мирисања има и других назора, али за нас је овде главно, да се инсекти одликују јаким чулом мирисања.

У инсеката има и чула *слуха*, које је доста добро развијено у њих. Неки мисле да је овоме чулу седиште у пинцима, али то досад није поуздано доказано а од инсеката нађен је орган слуха само у скакаваца и полица. Да орган слуха мора постојати и да инсекти добро чују најочитији је доказ њихово цвртање, зујање, шкрипање итд. што све несумњиво бива у циљу међусобног дозирања. Кома није познат онај многогласни и разногласни концерат у ноћу, који почиње од ране зоре па траје до мркле ноћи па и у саму ноћ, само што је врхунац ових вокалних и инструменталних тонова у доба највеће прилике.

Остаје нам још да пропратимо чуло *куса* и чуло *вида*. Чуло куса постоји на сву прилику, јер многи инсекти неће да окусе другу храну сем своје обичне, па често ово плати и главом, али је могуће, да их у овоме избору хране руководи сем куса још и вид, а да вид у инсеката постоји, у то сигурно нико не сумња, јер кома није познато налетање инсеката на светлост или на јасне боје цвета, од којих бира себи погодне. На ово их, сем чула мириса, несумњиво наводи и вид. Сам састав очију у инсеката довољно је јасан доказ колико је развијено чуло вида у њих, које им је управо и водиља у животу и најуспешније их чула од многобројних опасности којима су вечно изложени.

Из ово неколико података види се, да у инсеката има чула: *осећања*, *мириса*, *слуха*, *куса* и *вида*. И ако за свако од ових чула нема још сасвим утврђених факата, опет је прилично јасно да морају постојати.

Да пређемо на друге црте из живота инсеката, које стоје у битној вези са њиховим умним животом. Као год и у других животиња тако је и у инсеката развијен *нагон самодржања* и *нагон плођења*; као све живо у природи, тако се и инсекат труди да се одржи у борби за опстанак; он уме да нађе пута и начина да се храни и да се брани а такође се не стара мање да осигура своју врсту брињући се за свој подмладак. У овоме циљу појављује се у њих вештина којој морамо да се дивимо. Пређива неких гусеница права су вештачка дела, а хелијине пчела, оса итд. такође су вештина; оне су тако вешто смештене на ограниченом простору да и сами математичари не могу наћи замерке. Осна сасвим вештачки справља заштиту за свој подмладак, а ништа мање није разумно како многе лентичке чувају своја јаја од рђава времена и смештају их тако да им непогода не може ништа нахулити. У овоме се види извесни умни рад, који је најочитији у друштвених врста инсеката. Овој друштвености извесних инсеката циљ је општа корист, са сасвим јасно ветакијом поделом рада, заједничког напанања на непријатеља који дирије у њихов мирни живот. За ово имамо најбољих примера у пчела и мраву. Друштвени инсекти, тј. који имају такзване државе, стоје на највишем ступњу интелигенције међу осталим инсектима. Њихов, у свакоме погледу, разуман рад, дао је повода многим природњацима, да цео свој живот посвете изучавању њихова живота и рада.

Живот пчела у општем стану, који им уједно служи и за чување подмладка и за зимску оставу; њихов државни и производни рад; њихова оданост неговању и приврженост матици; одвајање старог роја у нове ројеве или државе кад је томе време; гајење и убијање трутова према потреби — све то и још много других црта из њихова живота јасно сведочи, колика је интелигентност у ових инсеката. Пчеле чак познају сваку другу пчелу из туђега роја, познају газду и чељад домаћу — што је све знак њихове умне развијености.

Таква је, а можда још и јаче развијена, интелигенција у мрави. Њихове државе са примерним редом и зантом, употреба заробљеника на рад и још многе друге особине показују доста велики ступањ моћи размисљања и суђења. Један само пример биће довољан да оправда мишљење о великој интелигенцији мраву. Једно стабло намазано је у навоколу, у виду појаса, соком од дувана. По томе стаблу мислели су мрави уз стабло и низ стабло. Први који су озго напнили на препреку вратили су се назад и са лишћа спуштали су се из земљу, али они, који су ишли оздо нису се само просто вратили, него су сви ешли на земљу и сваки

од њих узео је у своје вилице по једно зрно земље и слошке слагали зрно до зрна док нису начинили мост, преко кога су прелазили као да није никакве препреке ни било. Ово је несумњиво могло бити једино размисљањем и договором.

По овој за инсекте великој интелигенцији пчела и мраву, не може се закључити, да је таква или бар слична интелигенција и у свију осталих инсеката, јер колика је разлика међу њима у организацији и начину живота, толика је, а можда и већа, у међусобној интелигенцији.

Имамо још да споменемо *способност саопштавања* у инсеката. Неки природњаци, који су се бавили проучавањем интелигенције инсеката, тврде, да се инсекти могу међусобно да споразумеју и наводе ове примере: Кад разоримо какав мравињак опазићемо како поједини мрави журе на све стране и за кратко време извештена је цела колонија тј. сви чланови који у време разорења нису били на месту; или кад какав мрав не може сам да савлада потежи предмет и да га одвуче где треба, он онда потражи помоћи у другова које сретне и они га најпре пинцима, после чега они одмах иду за њим и помогну му да тежак предмет одвуче где је наумио; или кад мрав нађе на што слатко, он одмах хита мравињаку и мало касније хитају целе гомиле месту где је посласница. Нема сумње да је све ово саопштено друштву начином који је нама сасвим непознат. И мање интелигентни Гундевал позива другове у помоћ кад сам не може да изгута повећи ваљак.

На основу ових посматрања готово би се могло са извесном поузданошћу тврдити, да у инсеката постоји мимички говор којим се они споразумевају о ванредним приликама у њихову животу и — разумеју се.

Ово неколико потеза изнело је само један мали део умнога живота у инсеката и показало је, да у неких инсеката има јасних знакова умнога рада, али за веће развијање ове способности оскудева инсектима главна чињеница за то, т. ј. *боље организовани мозак и мождина*.

Још ни из далека није исцрпљено проучавање умнога живота у инсеката и тек ће нам даља посматрања несумњиво открити још коју тајну његову.

ТИ СИ...

Т и си тако донд, мила,
Тако светла, тако чиста;
На челу ти понос само,
А у оку благодат блиста.

Још ти Боже добри даде
Пуно дражи и миљосте;
Ал' ти само нешто смета:
Срца, срца немаш јоште!

М. Ђирковић.

РАЗВИТАК ОДИСЕЈЕ

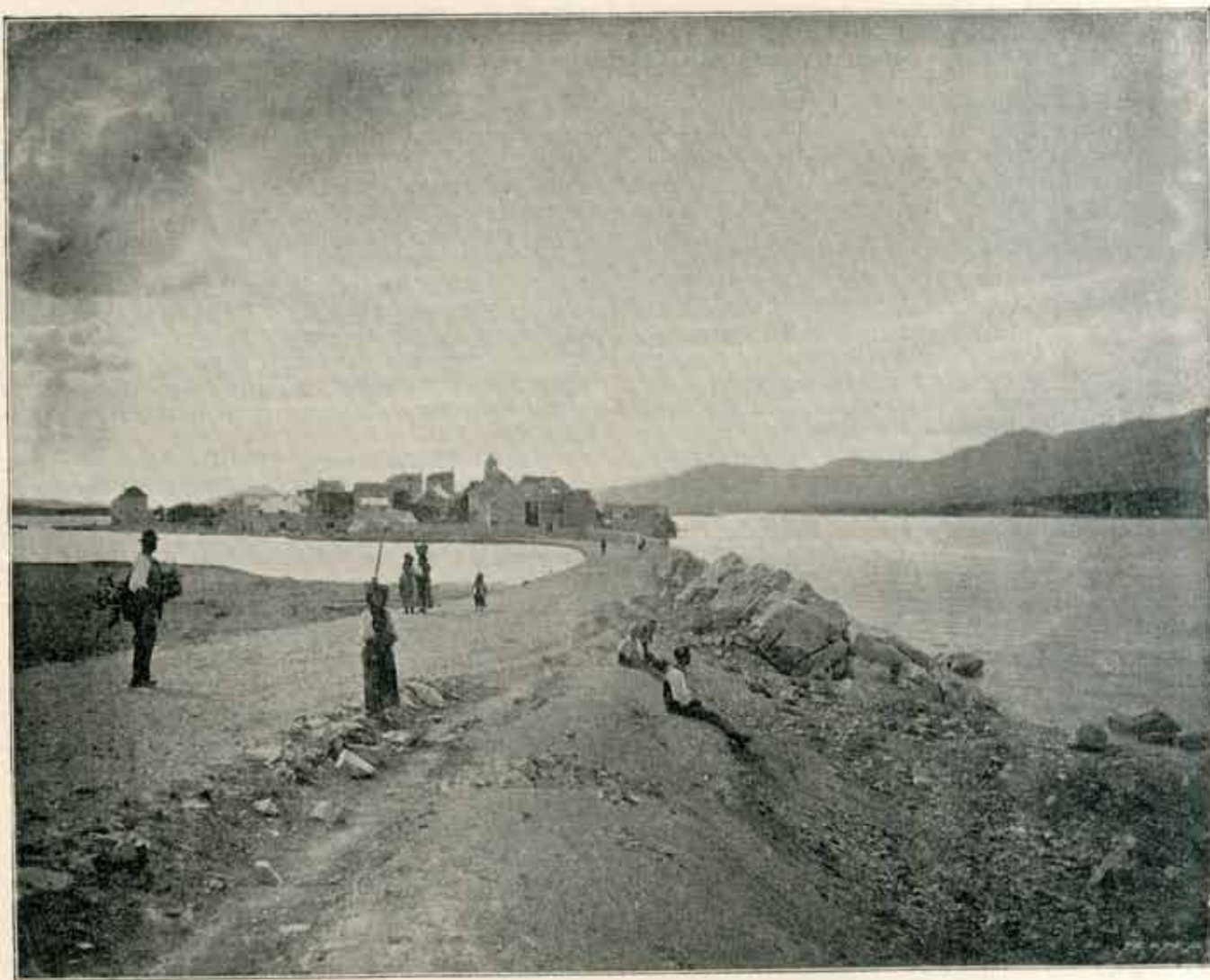
(НАСТАВАК)

У првом одељку овог чланка видели смо да и по Кирхофу и по Виламовицу — Мелендорфу најстарија Одисеја није знала за Телемахово путовање у Целопонез и повратак му на Итаку, него да је та прича пристала уз њу доцније из једног другог снева. Сад додајемо да тако држе и остали противници јединства. Ова једнодушност сведочи о јачини разлога за то мишљење.

Остаци тог снева, који је умесно звати „Телемахијом“, зацело су песме II—IV 619 и XV 80—283. Ова два комада наше Одисеје стајала су првобитно непосредно један из другог, јер садржином последњи је просто продужење првога и све што данас стоји између њих, тј. IV 620—XV 79, доцнија је уметак, с којим „Телемахија“ није некада имала ништа. За прво довољно је само прочитати IV 1—619 и XV 80—383 једно за другим: сваки ће опазили да се говор у XV 80 етс. тесно надовезује на речи с којима се за-

вршује IV 1—619. Пошто је Телемах провео једну ноћ у Спарти код Менелаја, посети га ујутру домаћи и стане се опширно разговарати с њим о Одисеју. На посетку понуди му да остане код њега десет-једанаест дана, па ће га онда отпустити с богатим поклонима, поред осталог и неким лепим коњима. Телемах одбија понуду (тако дуго он не може остати од куће) и захваљује се на коњима, пошто Итака није земља погодна за то живице. Менелају мило што Телемах тако паметно одговара и обећава да ће му место коња дати леп сребрни пехар. Тако у IV п. до стиха 619. Одатле до краја и у поч. XV п. имамо комад који припада некој другој сцени; Менелајев је дакле говор

и Спарту да се распита о оцу. Телемах послуша савет и сад се прича његово путовање све до пред крај IV песме. У почетку V песме састају се богови опет и по други пут реше, да се Херма пошље Калипси. Херма силази, на читаву недељу по првој одлуци, на острво Огигију, издаје заповест и сад се прича обрће Одисеју и искључиво о њему говори, а Телемаха готово и не помиње. Пошто је испричано све до повратка Одисејева на Итаку, песник опет оставља њега, и говори искључиво о томе, како се Телемах повратио из Пелопонеза. Из овога је очевидно, да је „Телемахија“ сасвим бедно везана за причу о Одисеју до доласка му у Итаку. Она даље Одисеји у ужем смислу те

Мала Венеција.

прекинут. Од 80 ст. XV п. стоји отприлике ово: Телемах је одбио коње. „Добро, вели Менелај, ја ћу ти дати други поклон“. Телемах је рекао да не може остати код њега 10—11 дана; али није рекао да хоће *одмах* да пође. Менелај му вели: „Не можете остати? лено; ја ћу те пратити на путу“. Сад тек Телемах каже: „Не; ја хоћу *одмах* да пођем кући“. Менелај се ћутећи покорави, нареди да се спреми доручак и поклон и т. д.

У какој вези стоји уметак с два комада на која је расцепио „Телемахију“, видеће се из овог. Одисеја почиње с тиме (у неколико нам је то познато), што богови на једном доносе одлуку по којој Херма треба да сиђе Калипси с наредбом, да пусти Одисеја кога толике године задржава, како би се повратио једном кући. Ово би дакле имало да буде почетак причању о Одисеју; у толико пре што Атина у I 85 тражи да Херма *одмах* пође на пут. Али оно што следује сасвим је нешто друго. После речене одлуке богова силази Атина у Итаку и наговара Телемаха да пође у Пилу

речи не доприноси ништа: Одисеј је нашао сина тек пошто се вратио у Отаџину. Она просто лежи уз Одисеју. То су дакле два првобитно засебна спева, која песник што их је спојио није умео да слије у једну целину, него их је само слепо, управо само везао на једном месту; са првим збором богова доведено је у везу и путовање Телемахово, али одатле настаје „Телемахија“, кад је један део ње испричао — Одисеја, па онда опет „Телемахија“. Песник тај био је дакле врло неумешан. То је дакле још један прилог на карактеристику нашег „прерађивача“, јер као што видимо спајање Одисеје и Телемахије његово је дело. Различно порекло између „Телемахије“ и уметка огледа се и у једној контрадикцији што је налазимо између првог и другог дела „Телемахијиног“. По једном месту у II п. (ст. 374) Телемах има намеру да се на путу бави само једанаест до дванаест дана; тако је и у IV п., јер тамо Телемах одбија Менелају понуду да остане дуже из тог разлога што се мора брзо да врати у Итаку. Међутим по нашој

Одисеји он се бавио на путу читав месец дана.¹ Та је противуречност дошла отуда, што по Одисеји треба толико од првог збора богова до повратка Одисејева на Итаку. Но она нам казује још нешто. Наша два дела „Телемахије“ испевана су свакако према ком старијем извору; јер да је песник, који их је у нашу Одисеју унео, њих из своје главе испевао, он је лако могао избећи контрадикцију.

Али по Виламовићу, као што знамо, нису остаци од „Телемахије“ само песме II—IV 619 и XV 80—283, већ и XV 496—XIX 475. Разлог му је за то, да тај део чини с партијама које смо сад прегледали једну целину: све је у њима чврсто повезано међу собом. Ако је пак ово тачно, онда смо ми у стању да рестаурирамо, у крупним потезима, и остале главне комаде „Телемахије“, којих је нестало. Пошто последњи од поменутих остатака њених опева састанак Телемахов с опцем и њихово заједничко спремање за убијство просилаца, природно је, да он није могао бити крај сјева, него је иза њега морао стајати још један део који је опевао убијство; што нам се тај завршетак није сачувао, узрок је „прерађивача“, који је — из ког разлога не знамо — претпоставио другу верзију, ону коју данас читамо. Осим тога — остављамо на страну да је „Телемахија“ данас и без првобитног почетка, јер смо то напред једном рекли — немамо ни један комад, који је првобитно био на месту данашњих стихова 284—495 у XV п. У спеву који је причао о путовању Телемахову у Целонез, повратку му одатле и састанку с опцем, морало је негде бити помена о томе, шта су просиоци радили и како је Одисеј дошао у Итаку. Тога у нашим комадима „Телемахије“ нема; међутим за поменуте стихове лако је доказати, да су „прерађивачев“ додатак (почетак је крпеж, а лину причу о детињству Еумејеу унео је „приређивач“ из неког извора у главном недирнуто). — Тако је вероватно, да је тај првобитни комад што нам недостаје баш ту био.

На крају разговора о том једном од три главна сјева из којих је Одисеја по Виламовићу састављена, могли бисмо сетити се и онога, да је по том научнику последњи комад што нам се од њега сачувао у главном изражен према паралелном делу „Старије Одисеје“, која је — сасвим је природно — такођер причала састанак Телемаха и Одисеја и њихово спремање за убијство просилаца. Виламовић је на овај закључак навела поред осталог и ова описка. У песми XIV која припада само „Старијој Одисеји“ зима је (Одисеју је страшно хладно у просјачком оделу, а Еумеј, кад иде да стражари ноћу код свиња, узима осим огртача и кожух); по том дакле спеву Одисеј је био дошао у Итаку зими. У п. XV која припада само „Телемахији“ неко је друго годишње доба; то значи, да се у „Телемахији“ Телемах био вратио из Целонеза кући у неко друго годишње доба. Кад сад нађемо да се у песмама XVII, XVIII и XIX, које чине с познатим нам деловима „Телемахије“ једну целину — онет помње зиме доба (XVII 25, 191; XVIII 332; XIX 64, 319), шта је природније него узети да је њих, тј. другу половину „Телемахије“ песник израдио према паралелном делу „Старије Одисеје“, па заборавио — као што то често бива, кад се овако ради — да избаци или промени места у којима се помње зима?

*

Али најзанимљивије је, како је „приређивач“ спојио најмлађи Виламовичев спев (сад последње четири песме у Одисеји) с остала два. Тај спев причао је о неким стварима друкчије по „Старија Одисеја“ (односно „Телемахија“); у неколико таквих случајева „приређивач“ је оставио обе верзије слабо или и никако не дирајући у њих, те тако у та два дела данашње Одисеје имамо више крупних про-

тивуречности. С друге стране он је у својим изворима чинио разне измене. Вреди погледати и ово из ближе.

Противуречности о којима је реч падају и при непажљивијем читању у очи; само читалац обично прелази преко њих и не води о њима рачуна. За нас су оне врло важне, и ми ћемо најпре њих прегледати. Свако зна колико је Одисеј био драг Калипси. Она га задржава код себе пуних седам година. Хтела је да га начини и бесмртним, ако би пристао да остане код ње. Кад јој Херма испоручи заповест Зевсову да отпусти Одисеја, њој „се кожа најекни“ и она узвикује: „Немилиосрди сте ви богови!“ Он је дакле ту млад и пул снаге. Тако се не сме појавити међу просиоце. За то га Атина одмах по одласку му у Итаку сасвим промени: „...дотаче га штаном, те му се збрчка лепа кожа на чилој снази и нестале му русе косе с главе, и замутише му се очи, које пре тако лепе бејаху. Обуче га у дронке, прљаве и почађале од црна дима, и покри га голом и великом кожом јеленском и даде му палицу и издрпану, искрпљену торбу и на њој предено уже“ (п. XIII). Он је тако замађијан све до XVIII песме. У песми XVI, кад хоће да се каже Телемаху, Атина скида с њега чини: „Божанствени Лајертијаде... Кажи се сад сину своме и немој се више крити од њега...“ То рекавши додирну га златним штанићем, те се створи на њему лепо рухо и бео огртач и постаде црномачаст, већи и млађи, црне браде на образима, са којих нестале бора... (стр. 300). А после га онет преображава. „Пред вече дође божанствени свињар Одисеју и његову сину, баш кад они... спремаху вечеру. Тада се Атина приближи Одисеју, додирну га штанићем и онет га претвори у старца у издртом руху да га не би Еумеј познао“ (стр. 309).

Тако је он промењен и у XVIII п. Један од просилаца ругајући му се вели: „Мени се чини да ова светлост сија с његове главе, на којој ни једне длачице нема“ (стр. 346).

У овом дакле делу Одисеје од XIII п. Одисеј је у ствари млад и леп, при свем том што је у годинама и што се толико при повратку из Троје напатно; стар и ружан он само *изгледа*.

А шта видимо од XX п. до краја?

У XXIII песми Пенелопе сизази к њему, пошто је побио просиоце, али не може да га позна. Телемах је кори: „Мајко моја, немајко челична срца! Што се тако клоним ова мога? Што не седнеш до њега, да се упиташ и збориш са њим? и т. д.“ Има ли таквом говору места, ако је Одисеј још у обланку који му је дао Атинин штанић? Не. То потврђују речи, које Одисеј каже Телемаху на тај говор. — На што га Пенелопе онда не може да позна! То друкчије не можемо објаснити, него ако узмемо, да је Одисеј овде измењен услед старости и патња (свакако и због рђавог одела и што је прљав, како каже он сам; али то га само не би могло толико променити). Овде дакле он *не изгледа* само као напред, него је у ствари стар и ружан. А такав је у све четири последње песме наше Одисеје.

Шта нам каже то? Кад од п. XIII до XVIII имамо једну верзију, а од XX до краја Одисеје другу, контрадикторну, могу ли ове две партије бити од једног песника? То је немогуће. Чудни факат даје се објаснити само тако да оне, већим делом (нпр. п. XX својина је „приређивачева“, јер је скроз крпеж), потичу из два самостална извора. — Али ово треба одмах једну допуну. Одисеј није омађијан ни у XIX 50—475, јер ту га Еуриклеја упознаје по једном ожиљку који он има на нози од младости. Према томе та сцена није из руке из које је XIII—XVIII. Но, као што ћемо за мало видети, њу није испевао ни песник XXI—XXIV. То значи да ми у њој имамо остатак једног новог сјева. А пошто она данас чини нераздвојну целину с претходним песмама (тако је везана за њих сценама о Мелант и Еуриклеји), погоднићемо истину, ако кажемо да је тај спев био један од оних из којих је постала „Старија Одисеја“.

Закључак до кога доводи ова противуречност потврђују у неколико и друге две.

У XVI песми (стих. 281—298) читамо ово: „А сад ћу ти — вели Одисеј Телемаху — још нешто казати,

¹ Пошао (1 дан) II, 1 и д.; 2. дан III, 1; 3. дан III, 404; 4. дан III, 491; 5. дан IV, 306; 6. дан V, 1; 7. дан V, 228; 7.—10. дана V, 262; 11. дан V, 263; 11.—27. дана V, 278; 28. дан V, 280 и V, 338; 28.—30. дана V, 390 и даље; ноћ 30/31 VI, 1 и д.; 31. дан VI, 48; ноћ 31/32 VII, 229; 32. дан VIII 1; ноћ 32/33 XIII, 17; 33. дан XIII, 18; 34. дана (или 35. дана) полази Телемах патраг гл. XIII и XV.

али добро запамти. Кад ме мудра Атина охрабри, ја ћу ти махнути главом, а ти одмах покупи све убојито оружје па га однеси горе у собу и смести га у један кут; а ако га просиоци устраже и запитају те за њ, благо им одговори: „Склоњено сам га од дима, јер није више ни налик на оно што га је Одисеј оставио, кад је у Троју пошао, него је поцрнело, где год га је дим ухватио ит.д.“ — *А за нас остави два мача, два копча и два штита од које дивљих бикова; па ћемо тако наоружани напасти на њих, а Зеве и Атина збуниће их.* У XXII п. Одисеј отпочне освету над просиоцима: из стреле убије Антиноја и каже се обесним младићима, Евримах, пошто је узалуд молио за милост, насрне на њега с мачем: Одисеј буде бржи па и њега обори стрелом, сад насрне Афином, али њега смакне Телемах; пошто је то учинио, Телемах се обрће оцу и каже: „Оче! идем да ти донесем штит, два копча и бакарни шлем згодан за твоју главу, па да се наоружам и ја, а и свињар и говедар“ а Одисеј му одговара: „Отрчи и донеси; а ја ћу се догле овим стрелима бранити...“ (стр. 408). Шта видимо овде? Савет Одисејев из XVI п. није у целости извршен: два мача, два копча и т. д. нису остављена за оца и сина, него је све оружје однесено у горњу собу. Очеvidно је да су ово две различне верзије. А онда и оба места (у XVI и XXII) нису од једног песника.

У п. XVI (стр. 317—8). Телемах светује оцу да се потруди сазнати које су га служавке изневериле за време његова одсуства; очевидно зато да би их после могао казнити. Међутим у XXII (стр. 417—8) читамо где се Одисеј обраћа Еураклеји с овим речима: „Дела ти мени поброј које су ме женске бешчастиле у кући мојој ит.д.“, и, пошто му их она каже, он наређује да се погубе. Овде дакле Одисеј не познаје рђавих служавка, како се очекивало према п. XVI. Према томе ова су два места противуречна такођер и као ни претходна не могу бити од истог песника.

Н. Вулић.

(ЗВРНИТЕ СЕ)

А Л Б Е Р Т

ПРИЗОВЕТКА
ЛАВА ТОЛСТОЈА

(НАСТАВАК)

Делесов, не спуштајући очију, гледао је у Алберта, који се с часа на час осмехивао. Делесов такође. Обојица су ћутали; али се између њих погледом и осмехом све јаче и јаче утврђивали пријатељски односи. Делесов је осећао да све више и више воли тог човека, и осећао је непојамну радост.

— Да ли сте кад љубили? упита га у један мах.

Алберт се замисли неколико тренутака, а за тим му се лице озари тужним осмехом. Наже се к Делесову и пажљиво га загледа у саме очи.

— За што ме о том питате? проговори шанатом. — Али ја ћу вам све испричати, јер ми се допадале, настави он замисливши се за мало и разгледавши око себе. — Нећу вас обмањивати, испричаћу вам све од самога почетка. — Застаде, а очи му се чудно, дивље укочиле. Да, да, продужи: нема сумње да вам је Ана Ивановна причала. Она сваком говори о мени као о каквом луди. А није тако, она то говори само из шале, она је добра жена, а ја, истина, и нисам баш са свим здрав од неког времена. Алберт онет ућута и укоченим, широко отвореним очима погледа у тамна врата. — Питали сте ме: да ли сам кад љубио? Да, био сам залубљен, прошанта подиговши обрве. А то је било већ давно, још у оно време када сам са службом био у

позоришту. Тада сам свирао другу виолину, у опери, а она је долазила у беџоар с леве стране.

Алберт устаде и наже се Делесову до самога уха.

— Не, зашто да вам кажем њезино име, рече. Ви је сигурно познајете, њу сви знају. Ја сам ћутао и само гледао у њу. Знао сам да сам бедни вештак, знао сам да је она аристократска дама. То сам тачно знао. Ја сам је само гледао, а нисам ништа мислио.

Алберт се замисли присећајући се.

— Како је то било — не знам, тек она ме једном позове да је акомпанијем својом виолином... Али шта ја бедни артиста...! рече машући главом и осмехујући се: Али не, ја не унем да причам, не унем... додаде ухвативши се за главу. — Како сам био срећан!

— Па, јесте ли често бивали код ње? упита Делесов.

— Једанпут, свега једанпут... али сам сам био крив, с ума сам синео. Ја, ето, само бедни вештак а она аристократска дама. Од то доба за мене је све свршено. Петров ми је истину рекао: боље би било гледати је само у позоришту...

— А шта сте урадили?

— Ах, оставите, оставите, о том не могу да вам причам.

Па покривши лице рукама поћута неко време.

— Био сам доцкан у оркестар дошао. Био сам са Петровим тога вечера и бејаш растројен. Она је седела у својој ложи и разговарала са некакним генералом. Нисам знао који је то генерал. Седела је у самоме углу а руку је држала на рамни; била је у белој одећи, а имала је бисер око врата. Говорила је с тим генералом и гледала у мене. Два пута ме је гледала. Била је ово овако очешљана. Ја нисам свирао, него сам стајао поред баса и посматрао је. Ту ми се први пут догоди нешто чудновато. Она се осмехну према генералу па погледа у мене. Осећао сам да говори о мени и у један мах видех да нисам у оркестру, већ у ложи поред ње држећи је овако за руку. Откуда је то? упита Алберт поћулавши.

— То је сила уобразиље, рече Делесов.

— Не, не... али ја не унем да причам, одговори Алберт намрштивши се. — Ја сам већ и тада био бедник, нисам имао стана, а одлазећи у позориште по каткад сам ту и спавао.

— Како? У позоришту, у мрачној и празној кући?

— Ех, не бојим се ја тих глаупости. Ал' чекајте. Чим сви изађу, а ја одем у беџоар где је она седела, па ту спавам. То ми је била једина радост. А какве сам ноћи ту проводио! Само је једанпут било оно исто са мном. Једне ми се ноћи нешто много причињавало, али ја вам о том не знам довољно причати. — Алберт, опустивши трепавице, гледаше Делесова. Шта је то? упита.

— Чудновато! рече Делесов.

— Ал' не, чекајте, чекајте! па продужи шанатом у ухо: Ја сам јој љубио руку, плакао крај ње и много разговарао с њом. Осећао сам како ме запањује њезин дах, слушао сам њезин глас. Она ми је те једне ноћи много казала. За тим сам узео виолину, па сам тихо, тихо почео свирати. А дивно сам свирао. Онда се почех плашити. Не бојим се ја тих глаупости и не верујем; али се почех плашити за своју главу, рече мило се осмејкујући и припосећи руку к челу: за своју јадну намет почех се плашити, изгледало ми је као да ми се у глави нешта догоди. А можда није ништа ни било? Шта ви мислите?

Обојица поћуташе неколико часака.

Und wenn die Wolken sie verhüllen
Die Sonne bleibt doch ewig klar.

Запева Алберт осмехујући се тихо. Зар не? ушита.

Jch auch habe gelebt und genossen.

— Ах, како би старац Петров умео све то да вам растумачи.

Делесов је ћутајући и са ужасом гледао узбуђено и побледело лице свога сабеседника.

— Знате ли *Јуристен-салиер*? закрича у један мах Алберт и, не дочекавши одговора, скочи, докоца виолину и поче свирати тај весели вале. Са свим се заборави и, према свему, замишљајући да с њим свира цео оркестар, Алберт се осмехиваше, клатијаше, покреташе ногама, а свирао је изврсно.

— Е, биће весеља! рече завршивши и махнувши виолином.

— Ја одох, рече поседевши мало у ћутању.

— Куда? ушита Делесов чудећи се.

— Хајдемо опет Ани Ивановој; тамо је весело: жагор, свет, музика.

Делесов у првом тренутку као хтеде и да пристане; али размисливши, поче одвраћати Алберта да сад не иде.

— Само на који тренутак.

— Немојте, доиста.

Алберт удахну и остави виолину.

— Дакле: остати?

Погледа и опет на сто (вина није било) на, пожељивши лаку ноћ, изађе.

Делесов зазвони. — Гледај да никуда не оде господин Алберт без мога допштења! нареди Захару.

(свршени су)

С.

Праг, августа 1899.

ИЗ ЧЕШКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

У последњим годинама појавило се неколико младих песника на чешкоме Парнасу и особито је од вредности навести, да се и међу овим младим свештеницима налази неколико добрих књижевника и представника најновије чешке поезије, песника дубљих студија и философа. Бој књижевнички, који се од подужег времена водио у чешкој књижевности и који изазиваше често велике поломике међу заступницима свакојаких смерова, (међу којима имађаше декадентизам већи број приврженика), полако престаје и бурна површина књижевног мора почиње се стишавати и велики вали разних страсти и особитих неприлика — сада се полако смањују и надамо се наступиће примирје, у којем ће књижевност цветати и развијати се. Туђи смерови пренесени овамо особито из Француске, Енглеске итд. поред лепих примера и проучавања светских чувених поезија довели су и рђавих последица, али ипак поред свега: књижевни бој имао је хасне, јер је донео објашњење разноврсних питања.

Последње године дале су нам једног врло важног, можемо казати већ знаменитог песника људских и светских загонетака, философије и дубоких мисли, песника *Отокара Бржезину* (Ot. Bržezina), чије име стоји сада као звезда преходница на небу најмлађег чешког Парнаса. Он није

много до сада писао, али, већ по ономе што је штампао, можемо са хвалом говорити о његовој епохалној поезији и стварању. Читајући старе класике у оригиналима и имајући прилику проучити туђе језике, имао је могућност проучити из туђих књижевности велике, светеке писце, филозофе и научнике, те тако васпитати свој иначе бистри дух и напојити душу савршеношћу а из извора чисте, дубоке поезије.

Ове године издао је збирку својих песама у прашком модерном ревију која носи назив: „*Staritele chrāmu*“. Та збирка најбоље показује велики таленат, јаки полет и дубину философских идеја заносљиве поезије. Његове песме као дим тамјана замамљују и заносе читаоца водећи га у средиште философских загонетака света. Бржезина је песник философ, чије идеје теже к савршеношћу, спасењу душе и Богу. Ко његове песме хоће да чита, мора их читати најљиве да би им садржај разумео.

Он надмашује садашњи песнички свет младих људи, те можемо од њега још много очекивати и надати се.

Поред Бржезине пише лепе песме и *К. Дворжак* (K. Dvořák) и други, који су основали нов часопис: „*Нови Живот*“ и у њега улажу плодове свога духа.

Од периодичних часописа нових смерова у песничку и књижевност у опште треба споменути: „*Лумир*“, који се сада под уредништвом *В. Хлађика*, познатог књижевника, добро развија и одговара своме циљу. Уређује се врло најљиве, а у њему налазимо радова не само чешких већ француских, енглеских и др. великана-песника и мајстора.

„*Лумир*“ је сада часопис млађих књижевничких снага нових и смелих песничких идеја.

Ј. З. Раушар.

Василије Верешчагин. Овај велики сликар познат је са својих радова већ целога свету. Са ретким успехом радио је слике из разних руских ратова, а нарочито из ратова са Турцима на Балкану. У најновије време израдио је овај велики сликар црцлаус слика из Наполеонова похода на Русију. Верешчагин сада путује са овим сликама и, како чујемо, изгледу су да ће и у Београд доћи.

На Шипки је мир. (Сликао В. Верешчагин). Ето пута којим се до мира долази! Мир не лежи ни у људској вољи ни у људској природи, он тражи жртава, страшних жртава. Како је ова слика по композицији проста, а како богата по идеји!

Слатке воде код Цариграда. (Сликао г. Ст. Тодоровић). Ова сликарна, која је пуна извора слатке воде, омиљено је место Цариградског света за теџериче. Ту о леним данима излазе турске породице на обданицу да се надишу свежем ваздухом и панију воде какве нема у Цариградским зидовима.

Наш сликар г. Ст. Тодоровић изабрао је сунчани залазак на Слатким Водама, те жалимо што нисмо у могућности да овај лепи ландшафт изнесемо бојама репродукован, како би се његова права лепота најбоље видела.

Дубровини. И ако га дуб времена већ давно и давно нагриза, и ако су га из темеља задрмала и рушила два земљотреса, — он је још вада пуи остатака своје величине, моћи и лепоте. Зграде храмова Св. Влаха и Госпе Велике, Кнежевски Дом, Спона, Јавни Кладенац, Мничета, Градски Зидови..... још вада немо сведоче о великом културном ступњу мале Дубровачке Републике.

Доносећи у овом броју слику целокупног изгледа ниотога Дубровника као нам је што ће се наши читаоци и повољно сетити најновијих дана из његова јавног живота. Али ни садашња превласт заслепљене српске браће у њему, превласт коју су власти силом навојевале, не ће бити у стању да Дубровничков српски карактер поништи. Дубровник је већ одесудно рекао шта је и чији је.

Мала Венеција. У дивном даљматинском приморју, по његовиј недрима небом лежи ово местанце које је са лепоте свога положаја добило име Мала Венеција.

НАУКА

Појачавање телесне тежине без хране и пића. III. Бушар изнео је своје студије о мењању телесне тежине у човека и животиња између појединачних обода. Резултати су га изненадили толико, да је мислио на погрешку, у својој студији, али се је доцније уверио, да човек од 86 кг. тежине може за један час да отежа још са 10, 20 и чак и 40 грама, но то умножавање тежине не траје напред више од једнога часа. Ово умножавање тежине може једино да се објасни примамљивом гасовом, а иначе се је мислило, да примамљиве кисеоника дисањем, истина, даје телу снагу и топлоту, али га иначе троши, јер сагорева телесне материје и продукт сагоревања издишу се. Према томе морало би тело губитком угљене киселине и водене паре кроз кожу и плућа једино опадати до првог пријема горива, али се је мерењем сигурно сазнало, да чак тело пролази тежа. Бушар објашњује ову привидну неуслагласицу у тежању тела вазивањем кисеоника при дефиницијом обраћању маси у гликоген и рачун је ово потврдио.

Рад.

Утицај бојадисане светлости на развијање ларва лентира свилара. Овај утицај проучавао је Жил Гал. Он је прерадио стакла раствором колоидума и Парма-ниолет бојом или плавом лијонском, метал-зелевом, фуксин-прениом бојом и т.д. У тако разно бојадисаним стаклима метнуо је по неколико ларва и тајно их је са подједнаком храном и то од 19. маја до 7. јула. После трећег мењања коже показало је 15 ларва ове тежине:

под зеленим стаклом	49 гр.
» жутиим стаклом	50 »
» преним стаклом	51 »
» плавим стаклом	51 »
» белим стаклом	52,5 »
» љубичастим стаклом	55,5 »

Ово појачавање тежине у ларва одгајених под љубичастом бојом ондамо се је и на коконима, па чак и на броју јајца добивених од лентирака од тих ларва, па зато Гал саветује прерађивање прозора и зидова љубичастом бојом оних простора у којима се гаје ларве (гусенице) лентира свилара, што је са економског гледишта врло корисно.

Рад.

КЊИЖЕВНОСТ

АНА РИТЕР

Историја поезије утврђује стару истину: да је проза нишчева књига у исти мах и најкарактеристичнија за њега. Песник се јавља или као владалац, те одмах ступа на трон, или по своме рођењу није ни створен за владаоца. Треба сумњати у дар онога лиричара који се степен по степен у висину диже. Такав није никада постојао. Прави лиричар, доиста, може своје прве песме допијети и да напредује, али ипак његови првенци утврђују његово име и врате га до последњих дана.

Од таквога су значаја и песнички првенци Ане Ритер („Gedichte von Anna Ritter“, Stuttgart, Verlag von A. G. Liebeskind, 1899). То је књига која има трајне вредности, књига са тако рећи свега неколико песама, али које све дотле неће пронаћи докле год не продру и у најшире кругове.

Правна вредност ове књиге лежи у томе: што њену садржину може да разумо и у њој да ужива како дама из највиших кругова исто тако и жена из најпостијег сталежа. Духовни ниво Ане Ритер, у основи узет, није виши од онога из народних умотворина. Ана Ритер не може се убројати у реткости књижевних величина; она је жена која воли, трин и осећа као год и милиони других жена, може бити само нешто јаче и страсније.

Као и свака књига песама тако је и ова Ане Ритерове: њезина душевна исповест. А љубав је главна тачка у њој око које се све окреће. Йубав као тежња, љубав као циљ, као творачка и рушничка моћ, љубав која читав свет сажима у једно биће, која заборавља сва блага овога света за љубав два „прозорчета“ иза којих њезин драган стањује, љубав која и у гробове продире исто као што се и до самог неба није. Све су те песме чисто женске, све постају из љубави која је и почетак и средина и крај свега. Нису у овим песмама духовност и енталзија као у осталих песника, већ осећај само као у синх правих лиричара. У низу ових песама наћи ће се и по где где и по каква специјално женска слаба страна, али се томе није чудити. У по неким стиховима наћи ће се и по што шта чине би као хтела да се реновира; али то говори жена која је уверена у своју лепоту. Она са сном наивно прича, како јој многи признају „да је љубка и допадљива“, она по мало кокетира и са својим белим рукама и руменим устима. И као ће се похвалити да је то њезина слаба страна, ипак ће се при читању њезине поезије доћи до уверења да је све то на своме месту, јер иде од срца, није лажно ни увиђено. *Непоередност* која веје из њезиних песама снажно задобија читаоца, јер му се ретко а можда и никако не даје признати да све то чује са женских усана.

Ана Ритер располаже веома срећним талентом, и само тога ради високо се подиже од својих сестара по Аполу, а што је иза себе

оставила и многог песника није ни најмање знао мушке пажње према њезиној поезији: то је место извојевала својим несумњивим талентом.

У данашњем броју доносимо неколико ситнијих песама из њезине збирке, не претендујући ни најмање да смо изабрали најлепше.

УМЕТНОСТ

НОВИЈЕ ТАЛИЈАНСКО СЛИКАРСТВО

По најновијим радовима талијанских сликара не би никада логаи констатовати, да су то наследици једног *Tiziano, Coreggio* или *Raphaela*. Ти стари уметници били су прави генији, чији радови још и данас задивљују нео образовани свет — ови најновији талијански сликари обични су *Faisenti* — људи силне стрљивости у извођењу, добре колористе и еминентни техничари, што више воде бригу о ономе што изводе, него како изводе. Врло често не достаје им важиност и искрена љубав сирам оних мотива што сликају, а сликају све оно, што се донада јевропским путницима, што посећују Италију.

На челу талијанског сликарства стоји данас *венецијанска* школа што је дала Италији већ неколико уметника, чији су радови врло радо виђени на свим сведским изложбама. Из те школе изашао је *Milesi, Laurenti, Ciardi, Tito, Zego* и *Dall'Oca Bianca*. Од свију тих сликара најдаровитији је *Giulietto Ciardi*. Рођен је у Венецији. Испирав је санка море — његове дражи и лепоте, каише се одао на санкање алијјских предеза, усамљених сеоских улица, старих, тровних и онаких кућица и белих сеоских приваца и све његове слике одликују се извесном пластичном, нежном светлосћу и свежим, јасним и прозачним зраком. Од најновијих слика најлепше су му „*Canal Grande*“, „*Messidoro*“, „*Barca венецијанских рибара*“ и „*Алијјски мир*“.

Поред *Ciardi*-а још врло лепе радове изводи и Пијемонтеланин *Deileani*, што је испрва сликао само историјске и жанр-слике а каише се одао ландшафту. Његова најновија слика „*Антија*“ одликује се добром перспективом, лепим бојама и извесним пртежом.

Са поносом Венецијом, њеним старим величавним палатама, лажним гондолама, снажним гондолијерима и љубким и лепим Венецијанкама упознају нас сликари *Cesare Laurenti* и *A. Milesi*. *Milesi* — сам Венецијанац — уводи нас са једном сликом у спрмашну собицу, где се нека старкеља, прави тин старих венецијанских гондолијера, пади са својим учучетом. „*Доручак гондолијера*“, овет лена слика *Milesi*-а убаја се међ најверсије слике римског народног музеја.

Лепе венецијанске типове износи и сликар *Alessandro Leczo* у сликама „*Popolano*“ и „*Полазак на крштење*“, *F. Zonaro*, у слици „*Телат*“, *Bazzaro*, у слици „*Први полазак у цркву*“, *Tito Lesi*, у слици „*Пријатељи књига*“ и *Ettore Tito*, са љубким и бајном „*Венецијанком крај морске обале*“. *Ettore Tito* спада међ најбоље млетачке колористе. Слике су му увек јуне нежне светлости и сами мотиви доста очуани, весели и грацијозни. У сликању млетачких лепотина показало се *Ettore* као најбољи вештак. Венецијанке увек нам приказује са лепом и бујном косом, крим очима — крим, као при цветићи цвета „дан и ноћ“, нежна и слатка лица, округла пузача и елегантна тела и нежних усница.

Поред венецијанске сликарске школе могла би се споменути још и *римска* школа. На челу те школе стоји даровити сликар *Augusto Corelli*, најбољи познавалац римске *Campagne*. Изврени су му акварели и две најновије жанр-слике „*Acc Maria*“ и „*Angelus*“.

И *Pio Joris* врло радо слика римску *Campagne* и живот римских грађана, понајвише бербера, шустера и прада. Од новјих слика понајлепше су му „*Светковина Са Јована*“ и „*Старинар у Толеду*“. *Флорентински* сликари *Fragiacomo* и *Mazzoni* приказују „*Сутон*“ љубким бојама, извесном техником и нежним осећајима. *Fattori*-јеве слике из „*Војничког живота*“ одликују се оштрим контурама у пртежу и извесним детаљима.

Милански сликари стоје под утицајем даровитог *Giorgio Se-dantini*-а. Његов најдаровитији ученик *Grubicy de Dragon* приказује у извесној сличини „*Зиму*“ талијанске варошице *Miagzine*. Сликар *Belloni* није имитатор. Његова „*Морска бура*“ спада међ најбоље талијанске ландшафт-слике прошаних година.

Толико о талијанским сликарима.

Беч.

Павле Лагарић

ПОЗОРИШТЕ

Бестијидици, комедија у пет чинова, написао Е. Ожјер. — У Народном Позоринту 14. августа.

Ма како да сам ја располажем за француску комедију, ма како да сам нестрпљиво очекивао Ожјерове *Бестијидике*, после овог сукоб ренертоара, жељан да чујем што озбиљно, наметно, духовито и искрено речено, баш ми се није дало да уживам у француској духовности и Ожјеровој вештини. И све се ово ваља зато овако догодило, што се Управа напоследку смело одлучила, да изнесе овај комад на позоринну. Збоља, ми не знате, на ово је била реприза: истинајет година овај је комад лежао у позоринској архиви, засут прашином и омотан паучином. И готово, требало га је оставити тамо још коју годину, јер није наступило време његово. Зашто? чућете одмах. Глауци су уништили, у врах претворили конверзацију француске комедије, а од истинских лица Ожјерових направили су моштруме, који су врећали гледаоце својом појавом. И не само да је на пред-стани била искључена жина и гроизичана пажња, не само да је било немогуће уживати, предати се са сигурношћу и без бојазни писку у

руке, по све што је долазило с позорнице то је одбијало. Оне занимљиве ситуације, које улазе у склад карактера, оне смешне ситуације и једри дијалози, све је то пролазило без утиска, неопажено или је допирало накарачено, а то све због невиности глумца, због неситости и претераности њихова.

Тако је утисак постао неправилан, лажан, а по током се утиску не може писати опширније, немогуће је заустављати се на занимљивим, важним и лепим местима, ако се хоће да писање буде тачно и искрено. Све што се може рећи о комаду по тој представи своди се на неколико круних прта, које ћемо поменути старим знањем о Ожјеровој комедији.

Када се пине о Ожјеровој комедији није могуће обћи то, не казивајући на првом месту, како његова комедија стара прелом у француској драми, како од ње она почиње свој нови живот, који је он, у друштву са Димом млађим, засновао и исцрпнио свежим, новим и једним творцима. Он ставља француску комедију на реално земљиште, он јој даје драмски карактер, почиње уносити у њу морална питања, која вешто претреса и решава, уноси у њу догађаје и људе из живота, из друштва Другог Царства, ставља на ругло његове пороке, а све то чини на такав начин, да ви имате пред собом комедију, која чешће поучи и узбуди по што насмеје. Таква је и ова комедија.

Бесидници су из плодне епохе Ожјерова рада, из оног времена када је написао најсјајније и најдравије своје комедије: *Un beau mariage*, *Les Effrontés*, *Le Fils de Giboyer*. Ожје у њој отворено и са жешћом приказује мушки *Demi-Monde*. Он указује прстом на ону приу пегу у моралној историји својих јунака, коју они само вештије по жене крију, јер су дрски и издржљиви, јер им у томе помаже и само друштво. Такав је Вернуле, Жибоеје и Шарис. Само сваки са својом сопственом бесидношћу, сопственим карактером. Један препреден као мачка, драк, мама се свакије руке била му она пружена или не, отаџан са своје високости, нижи по и његов слуга, а онај је лармација, продана душа са оштрим разумом, трећи је у бољем положају: богат је, а грехе му свет заборавио, те изгледа повштенији од прве двојице. Ова лица носе у себи оне пороке нишчева доба: похлену за берзанским спекулацијама и новинарског језуитизма, и то је баш у овом случају покретало нишца, то је испирисало његову комедију. И тако нам он развија и показује како удружена берза и новине чине зла, отарива тајне берзанског и новинарског света, приказује га поштедишце и огорчено, у неколико карактеристичних, занимљивих и драмских ситуација. Предмет је занимљив и од интереса али мало опор, те је отуда, сликарском изразом речено, слика добила мрачан колорит. Но ту непријатну и мало јачу боју ублажио је Ожје и на тај начин бацио јачу светлост на целу ствар: проварао је бесиднике честитим и симпатичним лицима; као контраст Вернулеу новинару изнео је Сержина, честитог, савесног, младог новинара коме новине служе зато да њима шири хумане и напредне идеје; а на супротив свих бесидника ставио је Хаирна сина Шарисерова, нарочито га је истакло против маранца од Оберина. Тај маркан је представник старог времена, плећит, заоставитиш из времена пре револуције, која се још повлачила у доба Ожјерова, и која нишца, либерала и буржоа, разуме се, не води.

То вам је ерж комада, на томе лежи сва тежина, то је оквир, то је потка, то је мисао комедије, то је оно што је главно у једном делу. Али, на сваки начин, то не би било довољно за потпуно дело, а једну једру комедију. Онај оквир испуњен је и украшен епизодама, zgodним, у хармонији са целином, занимљивим, талним да се без њих не може. И тако слика постаје пуна и добија јавесну јасноћу.

Држи се да су Ожјерове комедије извршене студије обичаја, и тако су то ствари живе и тешке, рађене веома смешљено, са више пажљивости по ватре, тако да у њима има критике, сентенције, пошмине, и све је искрено и убедљиво, али без поезије. У тој општој карактеристици Ожјеровој лежи кључ разумевања за онај анјаско у игри навиш глумца. Они су увек на стакленим ногама кад је стар еина, али онај трезвени тон у комедији, он им је сиршио и те стаклене ноге, те су тог вечера једна избауљали. Било је смешно видети их како се пуће кад хоће што важно да кажу, а досадно кад је требало да изгледају духовити. Извесни су пак представљали изгледали у овој комедији као каква неонисан, груб, глумљан човек у красном врту, који је спретно и укусно проваран стајама, које су оперижане правилим и свежим бусенима, и украшен лехама са њевољ леним, нежним и осетљивим. И сад замислите у таквом врту каквог аламуку који све крха и ломи: кад хоће цвет да узбере он део струк нишчуна; ветари се — он бусене одваљује. Тако изгледају нека господа у Ожјеровој комедији.

Д

РАЗНО

„Друштво за српско народно позориште“ у Новом Саду. На својој седници од 31. јулија о. г. решено је прилично ствари у овоме друштву, а од којих нама поменути: Позоришна дружина или ће сад рђом из Старе Пазуве у Стару Паланку, за тим у Вуковар, а после тога у Осек на три месеца, из Осека доћи ће 1. јануара 1900. г. у Нови Сад. — Прелод Жарка Алексића „Деловијско пророчиште“ издаје се на оцени Јовану Грчићу; синс неознатог вјсца „Убрисане сузе“, шапа у једном чину, поверава се на оцени др. Милану Савићу;

„НОВА ИСКРА“ излази 1. и 16. г месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год 4 дина; ван Србије год. 10 фог. или 20 дина, у зашт. — Претплата и све што се тиче администрације шаље се Р. Ј. Одавити, Српска улица бр. 10.

Власник и уредник Р. Ј. ОДАВИЋ

дело Јубомира Грујића с натписом „Суђено“, шалива игра у 3 чина с певачем, уступа се на оцени Јовану Грчићу; примљено је за репертоар дело „Гуђе улоге“, комедија у 4 чина, написао Ј. П. Пољски, с руског превео Јован Петровић.

Гетеова прослава. 16. августа о. г. прослављена је у немачком народу успомена на стотедесетогодишњицу од рођења великога немачка Јована Волганга Гетеа. У прослави се нарочито одиновало његово место рођења — Франкфурт на Мајни, где су се утркивали у показивању поштовања према своме великом суграђанину.

Нова позоришна сезона у Загребу за 1899—1900 годину. Уврата забрбачког позоришта већ је савиштала програм нове сезоне, која почиње за драму 2, а за оперу 15. септембра и. и. Из програма се види да је и за драму и за оперу остало готово исто особље, изузимајући неколико нових лица од којих треба поменути: за оперу Аделу Булијани, Клементину Пешнер и Емила Вурмана.

У репертоару су ове новости за загребачку публику: Држићев „Дундо Мароје“, Марковићев „Бенко Бот“, В. Мажурановићев „Гроф Иван“, Шнајдерова „Прелећна несма“, Шранчева „Златна Јабучка“, Тресич-Навичићева „Катарина Зринска“, Великановићева „Тулаунић удаје кћер“, Туцићева „Магда“, Војновићев „Сутон“. Поред ових оригиналних драмских производа имаде врло леп број и превода из туђих књижевности. Преводи су већином бирали из новог немачког драмског покрета, али сумњамо да ће наћи одзива и допадања код загребачке публике, која, као ни београдска, нема осећаја за оваква новачена.

Немачке књиге. По статистичким подацима, немачке књиге из дана у дан све се више извозе. 1894. год. извоз књига био је у вредности 47,7 милиона марака а у 1898. повео се на 70,8 милиона. Највише увози Аустрија: 30,8 милиона, па онда Швајцарска 9,1 милиона. За последњу годину Русија је увезла немачких књига у вредности 6,9 милиона марака, Северна Америка 5,6 милиона, Енглеска 4,2, Холандија 3,1, Француска 2,5, Белгија 1,4, Шведска и Италија по 1 милион марака. — Према овомком извозу, увоз је био много мањи, свега у вредности 20,3 милиона марака.

Скупљене песме. Господин Милета Јакшић-Денски намерао је да своје досадашње песме изда у засебној књизи, те се обраћа српској читалачкој публици да га у том послу потпомогне својом претплатом. Књига ће изнети око 12 штампаних табела на глаткој хартији. Претплатна цена је књизи 80 новчића, а дућанска 1 форинта. Новац треба слати г. Денском у Czernya, l. p. Deutsch Czernya, Torontal, Ungarn.

Обраћамо пажњу својих читалаца на ову збирку песама, а радо ћемо и сами пријати претплату на њу.

БИБЛИОГРАФИЈА

К Н Ї Г Е

1. Христова црква као царство божје на земљи. Од Доброслава М. Ковачевића. Београд, штампарија и књиговезница Павловића и Стојановића, 1899. — В. 8°, стр. 93. Цена 1 динар.

2. Први годишњи извештај српских основних и више дјевојачке школе у Сарајеву, сарвтетком 1898—1899. школске године. Сарајево. Прва Српска Штампарија Ристе Ј. Савића и друга, 1899. — В. 8°, стр. 83. — Без означене цене.

3. Средњи катихизис, прерађен по катихизису епископа Платона за православне ученике основних школа. Удешен према поставној основи за III разред. — Издање српске књижевне и штампарије Браће М. Поповића у Новом Саду, 1899. године. — 8°, стр. 62. Цена 12 новчића.

4. Водослужбена одговарања на јектеније о вечерњи, сутрењи и литургији. За православне ученике основних школа. Издање српске књижевне и штампарије Браће М. Поповића у Новом Саду, 1899. — 8°, стр. 32. Цена 10 новчића.

5. О устанку Срба у Ванау 1594. године с нарочитим погледом на савремене прилике у суседним земљама. Историјска студија Јов. Н. Томића. (Оштампано из извештаја Гимназије Краља Александра I за 1898—99. школ. годину). Београд, штампано у Државној Штампарији Краљ. Србије, 1899. — 8°, стр. 36. — Без означене цене.

6. Школски музеј у Београду. — II — Извештај за 1898. и 1899. год. Саставио Д. Ј. Путниковић, учитељ, управник Шкошког Музеја. Београд, штампарија и књиговезница Павловића и Стојановића, 1899. — 8°, стр. 12. Без означене цене.

7. Географија за средње школе. Написао Рад. Васовић. Други део: Општи део Европе, Земље Балканског полуострва, и Аустро-Угарска. За II разред. Београд, штампарија код „Просвете“ — С. Хоровица, 1899. — 8°, стр. 146. Цена 1.20 дина.

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ